

ธรรม.... งาน

เอาการเอา

ชยสาโร ภิกขุ

ธรรม.... งาน

เอาการเอา

พิมพ์แจกเป็นธรรมบรรณาการด้วยศรัทธาของญาติโยม
หากท่านไม่ได้ใช้ประโยชน์จากหนังสือนี้แล้ว
โปรดมอบให้กับผู้อื่นที่จะได้ใช้
จะเป็นบุญเป็นกุศลอย่างยิ่ง

ธรรม... งาน

เอาการเอา

ชยสาโร ภิกขุ

พิมพ์แจกเป็นธรรมทาน

สงวนลิขสิทธิ์ ห้ามคัดลอก ตัดตอน หรือนำไปพิมพ์จำหน่าย

หากท่านใดประสงค์จะพิมพ์แจกเป็นธรรมทาน โปรดติดต่อ
กองทุนสื่อธรรมะทอสี และมูลนิธิปัญญาประทีป

๑๐๒๓/๔๖ ซอยปรีดีพนมยงค์ ๔๑

สุขุมวิท ๗๑ เขตวัฒนา กทม. ๑๐๑๑๐

โทรศัพท์ ๐-๒๗๑๓-๓๖๗๔

www.thawasischool.com, www.panyaprateep.org

พิมพ์ครั้งที่ ๑ ตุลาคม ๒๕๕๒ จำนวน ๑๐,๐๐๐ เล่ม

ขอขอบคุณและอนุโมทนาผู้ถอดเทปและพิมพ์ต้นฉบับ
คุณสุภาวดี จันทรทัต ณ อยุธยา

ศิลปกรรม วิชชุ เสริมสวัสดิ์ศรี

ภาพประกอบ จิตรกรรมฝาผนังวัดมหาสมณารามวรวิหาร
ตำบลคลองกระแซง อำเภอเมืองเพชรบุรี จังหวัดเพชรบุรี

จัดทำโดย กองทุนสื่อธรรมะทอสี และมูลนิธิปัญญาประทีป

ดำเนินการพิมพ์โดย บริษัท คิว พรินท์ แมเนจเม้นท์ จำกัด

โทรศัพท์ ๐-๒๘๐๐-๒๒๙๒ โทรสาร ๐-๒๘๐๐-๓๖๔๙

สรุปคำถาม

๑ : เราควรมีมุมมองอย่างไรให้สามารถทำงานได้อย่างมีความสุขใจมีความพอใจและได้พัฒนาตนเองด้วย คือทำงานอย่างฉลาดและได้พัฒนาคุณธรรมควบคู่กันไป(หน้า ๑)

๒ : การทำงานเพื่อเงิน เพื่อชื่อเสียงเกียรติยศ อำนาจ งานที่ไม่ผิดกฎหมาย ไม่เบียดเบียนผู้อื่น ผิดหรือไม่ มีอะไรที่เป็นส่วนเสียหาย ขอคำแนะนำจากพระอาจารย์ด้วยครับ(หน้า ๔)

๓ : พระอาจารย์บอกว่าประเด็นขึ้นอยู่กับว่าชีวิตมีเป้าหมายที่สูงกว่านี้หรือไม่ เช่น ทำงานเพื่ออะไร เกิดมาทำไม แต่ความคิดอย่างนี้จะเกิดขึ้นมาได้อย่างไร

ในขณะที่เราอาจจะคิดว่า หาเงิน
ทำงานเพื่อเงิน ทำงาน
เพื่อชื่อเสียงเกียรติยศ

เราดูมีความสุขระดับหนึ่ง แต่คำถามคือ ทำอย่างไรจึงจะสร้างเหตุปัจจัยที่จะนำชีวิตไปสู่ความคิดดี ๆ งาม ๆ แบบนี้ครับ (หน้า ๗)

๔ : เราจะมีหลักในการคบเพื่อน หาเพื่อนที่ดีๆ ที่ท่านเรียกว่ากัลยาณมิตรได้อย่างไรครับ(หน้า ๙)

๕ : ในชีวิตการทำงาน การต้องเลือกระหว่างสิ่งที่ถูกต้องกับสิ่งที่ถูกใจเป็นเรื่องยากมาก เราจะมีหลักและวิธีการฝึกตนอย่างไร ให้สามารถเลือกสิ่งที่ถูกต้องมากขึ้นๆ ครับ(หน้า ๑๐)

๖ : ถ้าเราหมั่นทำไปเรื่อยๆ แล้วความถูกต้องถูกใจมันเริ่มจะเข้ามาใกล้กันมากขึ้น แต่ถ้าเราอยากจะเร่งเครื่องนิดหนึ่ง เราเห็นว่าสิ่งนี้มันถูกต้องแต่ว่ามันยังไม่ค่อยถูกใจ ทำอย่างไรเราจึงจะปรับใจของเราให้เห็นเรื่องความถูกต้องได้ง่ายขึ้นได้เร็วขึ้นครับ(หน้า ๑๒)

๗ : ประโยคที่ว่า “ให้มีความเคารพในงาน” ที่ทำทุกประเภท หมายถึงอะไร ทำไมต้องจึงต้องเคารพในงานครับ(หน้า ๑๔)

๘ : พระอาจารย์พูดถึงเรื่องการเอาใจใส่ในตัวเอง ท่านเคยพูดถึงเรื่องการทำงานโดยที่มีรางวัลตอบแทน

กับการทำงานที่ไม่มีรางวัล กรณีนี้ก็คงเป็นทำนองเดียวกัน
ใช่ไหมครับ ทำด้วยความเอาใจใส่ด้วยความพอใจในงาน
....(หน้า ๑๖)

๙ : เราควรมองว่าชีวิตและงานเป็นเรื่องเดียวกัน
หรือควรแบ่งแยกบทบาทออกจากกันให้ชัดเจนครับ
(หน้า ๑๗)

๑๐ : พระอาจารย์บอกว่าเวลาพูดรวมๆ เรื่อง
ชีวิตและงาน ถ้างานหมายถึงอาชีพก็ควรจะแบ่งแยกพอ
สมควร แต่ถ้าเรามองไปถึงพวกที่มีอายุอยู่ในวัยการเรียน
การศึกษา หรือพวกที่เกษียณจากการทำงานแล้ว กรณี
ของผู้ที่ไม่ได้อยู่ในวัยมีอาชีพการงานอย่างเป็นทางการ
เขาควรจะมองคำว่างงานอย่างไรครับ ชีวิตและงานจะแยก
กันอย่างไรครับ(หน้า ๑๙)

๑๑ : พุทธศาสนามีหลักในการพิจารณาความ
สัมพันธ์ระหว่างนายจ้างและลูกจ้างอย่างไรครับ(หน้า ๒๑)

๑๒ : ในกรณีที่ทั้งนายจ้างและลูกจ้างมีคุณธรรม
ปัญหาคงน้อย แต่ถ้าฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดไม่มีคุณธรรม เช่น
นายจ้างมีการเอารัดเอาเปรียบ และฝ่ายลูกจ้างก็อาจจะ
ไม่มีหลักในการทำงานเท่าที่ควร มุ่งเน้นแต่เรื่องของเงิน

คำตอบแทน หรือผลประโยชน์ต่างๆ มันก็จะเป็นปัญหา
ใช้ไหมครับ(หน้า ๒๓)

๑๓ : พระอาจารย์เคยเทศน์เรื่องความสัมพันธ์
ระหว่างนายจ้างกับลูกจ้างที่ปรากฏในสังคาลสูตร เป็น
เรื่องตั้งแต่สมัยพุทธกาล พระอาจารย์คิดว่ายังใช้ได้หรือไม่
ไม่ว่าอย่างใด อีกอย่างหนึ่งมีบางคนตั้งข้อสังเกตว่าความ
สัมพันธ์ในลักษณะนายจ้างและลูกจ้างตามที่ปรากฏในพระ
สูตร อาจจะมี ความแบ่งแยกชนชั้นค่อนข้างชัดเจน ประเด็น
นี้พระอาจารย์มีข้อคิดเห็นอย่างไรครับ(หน้า ๒๔)

๑๔ : ทำอย่างไรจึงจะให้การทำงานเป็นส่วนหนึ่ง
ของการปฏิบัติธรรมครับ(หน้า ๒๖)

๑๕ : เมื่อพูดถึงเรื่องทำงานกับปฏิบัติธรรมมี
พาดพิงเรื่องของอาชีพ จะขอพระอาจารย์อธิบายขยาย
ความเรื่องสัมมาอาชีพครับว่าในความหมายพุทธศาสนา
คืออะไร....(หน้า ๒๘)

๑๖ : ทำอย่างไรจึงจะปลูกฝังฉันทะในการทำงาน
บางครั้งทำงานประสบอุปสรรคยากๆ หนักๆ ทำให้ท้อแท้
จะปลูกเร้าตัวเองให้เกิดกำลังใจ มุ่งมั่นฝ่าฟันปัญหาได้
อย่างไรครับ(หน้า ๒๙)

๑๗ : ในสถานที่ทำงานเราควรทำตัวอย่างไร ไม่ให้เป็นທີ່ติฉินนินทาของผู้อื่นครับ(หน้า ๓๑)

๑๘ : แต่ประเด็นคงไม่ได้อยู่ที่ว่าใครจะนินทาว่าอย่างไรเราก็ไม่สนใจ ปล่อยไปเลย คงต้องหยิบมาวิเคราะห์ด้วยเพื่อเป็นบทเรียน ใช่มั้ยครับ(หน้า ๓๒)

๑๙ : อีกอย่างหนึ่งก็คงจะขึ้นอยู่กับว่าใครเป็นผู้พูดด้วยใช่มั้ยครับ สมมติว่าใกล้ชิดกับเราขนาดไหน ถ้ายิ่งใกล้มากก็อาจจะยิ่งรู้ลึกมาก(หน้า ๓๓)

๒๐ : ผู้บริหารองค์การควรมีนโยบายอย่างไรเพื่อให้เกิดความสามัคคีในหมู่พนักงานและเพื่อนร่วมงานทั้งปวงครับ(หน้า ๓๔)

๒๑ : ถ้าอยู่ในองค์การที่เพื่อนร่วมงานกับผู้บริหารมีศีลไม่เสมอกัน การที่เราบอกว่าเราควรจะเป็นชุมชนของคนที่ว่าถ้าคุณมีอะไรคุณบอกผม ผมมีอะไรผมจะบอกคุณ ปรากฏว่ามันอาจจะเป็นอย่างเดียว พอบอกเข้าก็เกิดโกรธขึ้นมา เราจะทำอย่างไรที่จะสร้างบรรยากาศให้เป็นชุมชนของกัลยาณมิตรที่ว่าเป็นสามัคคีของปราชญ์ที่แท้จริง(หน้า ๓๖)

๒๒ : ถ้าเจ้านายในที่ทำงานให้เราทำในเรื่องที่

เห็นว่าผิดศีลธรรม เราจะมีวิธีการอย่างไรที่จะหลีกเลี่ยง
ไม่ต้องทำ โดยไม่สร้างปัญหาหรือความไม่พอใจให้กับ
ผู้บังคับบัญชา ซึ่งในประเด็นนี้ถ้าวิธีการเราไม่ดีพอ ใน
ที่สุดก็อาจจะกระทบต่อความมั่นคงในอาชีพการงานของ
เราได้ อาจจะถูกเชิญออกได้ครับ(หน้า ๓๗)

๒๓ : ในกรณีที่ครอบครัวมีอาชีพที่อาจจะไม่
สอดคล้องกับการรักษาศีล เช่น ศีลข้อที่ ๑ ศีลข้อที่ ๕
ถึงแม้อาชีพนี้จะไม่ผิดกฎหมาย เราในฐานะลูกหลาน
ชีวิตของเราตั้งแต่วัยเด็กได้รับประโยชน์และสิ่งอำนวยความสะดวก
จากความสะดวกจากอาชีพการงานของพ่อแม่ เมื่อเราโต
ขึ้นแล้วเราก็มีความไม่สบายใจในอาชีพงานเหล่านี้ เรา
ควรจะทำอย่างไรดีในฐานะที่เป็นลูกที่ต้องสืบวงศ์ตระกูล
และสืบทอดธุรกิจ และในประเด็นที่การที่เราจะต้อง
กตัญญูรู้คุณต่อพ่อแม่ที่เลี้ยงเรามา ขณะเดียวกันเราก็
ต้องพิจารณาประเด็นที่ว่าเราอยากจะเป็นชาวพุทธที่ดี
ด้วย(หน้า ๓๘)

๒๔ : ภรรยาหรือสามีที่ทำหน้าที่เป็นแม่บ้านหรือ
พ่อบ้าน คือทำงานบ้าน บางครั้งอาจจะรู้สึกตัวเองว่า
ด้อยค่า ทำแต่งงานที่ใช้แรงงานไม่มีตำแหน่งไม่มีเงินเดือน
ตัวเลขจีดีพีของประเทศก็ไม่มีการบันทึกว่าเป็นส่วนที่จะ

ช่วยสร้างมูลค่าเพิ่มให้แก่ระบบเศรษฐกิจ พระอาจารย์จะมีคำแนะนำอย่างไรกับบุคคลเหล่านี้ครับ(หน้า ๔๑)

๒๕ : ถ้าคุณพ่อคุณแม่อย่างเข้าสู่ปัจฉิมวัยแล้ว แต่ยังเปี่ยมด้วยพลัง ด้วยฉันทะที่จะทำสิ่งดีๆ งามๆ ควรจะมีหลักพิจารณาประการใดบ้างในการใช้ชีวิตให้เกิดความสุข มีความสมดุล มีความพอดี ได้ประโยชน์จากการทำงานหลังเกษียณ โดยไม่เป็นการบั่นทอนสุขภาพ ลูกหลานก็ไม่ต้องห่วงมาก และก็มีโอกาสปฏิบัติธรรมด้วย(หน้า ๔๒)

๒๖ : ผู้ใหญ่บางท่าน ส่วนใหญ่ที่เป็นผู้ชาย เมื่อผ่านพ้นวัยทำงานมาแล้ว โดยเฉพาะท่านที่เคยมีตำแหน่งงานใหญ่โตจะมีความหงอยเหงาซึมเศร้าไม่เห็นคุณค่าของตัวเองไม่มีความสุข ไม่รู้จะทำอะไรกับชีวิต บางท่านออกไปทางขี้หงุดหงิดรำคาญ พระอาจารย์มีคำแนะนำอย่างไรให้แก่ผู้ใหญ่เหล่านี้ ให้สามารถเปลี่ยนมุมมองให้ชีวิตมีความสุข และมีความหมายที่ดีขึ้นครับ(หน้า ๔๔)

๒๗ : ถ้าจะเริ่มต้นเมื่อหลังเกษียณ โดยยังไม่เคยทำมาก่อน และยังไม่แน่ใจว่าอยากจะทำหรือเปล่า ควรทำหรือเปล่า จะทำอย่างไรก็ยังไม่ทราบวิธีการ จะขอวิธีง่ายๆ พระอาจารย์จะแนะนำอย่างไรดีครับ(หน้า ๔๖)

๒๘ : หลายคนมีข้อสงสัย มีคนตั้งข้อสงสัยเกิดว่าการทำงานของพระคืออะไร เป็นอย่างไร พระมีอาชีพใหม่ บางคนก็บอกว่าพระไม่มีอาชีพ ก็อยากจะขอให้พระอาจารย์ได้อธิบายมุมมองตามหลักพระพุทธศาสนาครับ(หน้า ๔๘)

๒๙ : จะขอความกรุณาพระอาจารย์พูดถึงเรื่องอาชีพของครูครับ อาชีพของครูเป็นอาชีพที่คนที่มีความสามารถสูง คนที่สามารถจะเรียกเงินเดือนได้มาก ส่วนใหญ่แล้วไม่ค่อยอยากทำ เพราะว่าเป็นงานที่ยากและเหนื่อยมากถึงแม้จะเป็นงานที่เป็นสัมมาอาชีพอย่างแท้จริง ขอฟังข้อคิดเห็นของพระอาจารย์ในเรื่องสัมมาอาชีพในฐานะครู และขอคำแนะนำสำหรับผู้คิดว่าอยากจะเป็นครูครับ(หน้า ๕๑)

๓๐ : ถ้าในสังคมใดอาชีพครูไม่ได้รับการยกย่อง อาชีพครูไม่ได้รับการตอบแทนไม่ได้รับการดูแลความเป็นอยู่เท่าที่ควร และคนส่วนหนึ่งที่เข้าไปอยู่ในอาชีพนี้ก็เหมือนเหมือนกับว่าไปอยู่ในอาชีพอื่นไม่ได้ ไม่มีทางไป ก็เลยมาทางนี้ อันนี้มันสะท้อนวิถีอย่างไรบ้างครับ(หน้า ๕๔)

๓๑ : แล้วถ้าจะพลิกฟื้นตรงนี้ขึ้นมาให้มันดีขึ้น ควรจะเริ่มตรงไหนดีครับ(หน้า ๕๕)

ธรรม...เอาการเอางาน^{*}

๑

ถาม เราควรมีมุมมองอย่างไรให้สามารถทำงานได้อย่างมีความสุข มีความพอใจ และได้พัฒนาตนเองด้วย คือทำงานอย่างฉลาด และได้พัฒนาคุณธรรมควบคู่กันไป

ตอบ งานมีหลายประเภท แต่เรื่องการจะฝึกความฉลาด หรือจะพัฒนาตัวเอง ต้องยอมรับว่ามีโอกาสไม่เหมือนกัน งานบางประเภทต้องใช้สมองมาก งานบางประเภทเกือบจะไม่ต้องใช้สมอง งานบางอย่างทำตามคำสั่งอย่างเดียว ความคิดสร้างสรรค์หรือความคิดที่จะพัฒนาตัวงานไม่มีเลย ต้องยอมรับว่ากรอบของการทำงานมีส่วนในการที่จะอำนวยความสะดวกการพัฒนาตนเองในบางส่วน แต่โดยทั่วไป

^{*} สัมภาษณ์พระอาจารย์ชยสาโร เรื่องการทำงาน วันที่ ๔ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๕๒
คณะศิษย์ขอกราบขอบพระคุณพระอาจารย์ที่เมตตาอนุญาตให้พิมพ์เผยแพร่เป็นธรรมทาน

เราสามารถกล่าวในหลักใหญ่ๆ ก่อนว่า ความทุกข์ที่เกิดขึ้นในที่ทำงานก็มีมากมายหลายประการด้วยกัน เราแยกออกง่ายๆ ว่า **หนึ่ง** ปัญหาที่เกิดเพราะคนอื่นหรือสิ่งแวดล้อม ซึ่งคือปัญหาที่เกิดจากนอกตัวเรา และ **สอง** ปัญหาที่เกิดในใจตัวเอง ซึ่งโดยปกติแล้วทั้งสองอย่างจะเกิดควบคู่กันประกอบกันไป หมายถึงว่าปัญหาซึ่งอาจจะเกิดจากพฤติกรรมของคนร่วมงานมันก็เป็นปัญหา แต่จิตใจของเรา เพราะขาดสติขาดการฝึกอบรมเกิดความเศร้าหมอง เกิดความน้อยใจ เสียใจ รังเกียจเกลียดชังอะไรเป็นต้น ปฏิบัติทางจิตใจเหล่านี้ ไม่ได้ช่วยแก้ปัญหาแม้แต่เล็กน้อยแต่ทำให้ปัญหากำเริบ และพอจิตใจเศร้าหมองแล้ว สติปัญญาในการที่จะหาทางออกหรือที่จะแก้ปัญหาก็จะไม่เกิด

ฉะนั้นการมีสติการรู้ตัวการควบคุมอารมณ์ของตัวเองจึงเป็นหลักสำคัญมากทั้งในการป้องกันไม่ให้เกิดความทุกข์ และการเสริมสร้างความสุข นี่เป็นงานที่เราต้องทำตลอด ตลอดทั้งวัน เป็นงานใหญ่ของชาวพุทธ งานในการที่จะตื่นรู้อยู่ในปัจจุบัน ไม่ให้จิตใจเผลอ คิดเรื่องในอดีตเรื่องอนาคตโดยใช่เหตุ การที่เราตั้งมั่นอยู่กับหน้าที่ในปัจจุบันทำให้เรามีความสุขได้ทันที เพราะจิตใจ

ไม่ต้องเปรียบเทียบในทางที่จะเกิดความไม่พอใจ อย่าง
เช่นเปรียบเทียบกับตำแหน่งคนอื่นที่สูงกว่า หรือว่างาน
คนอื่นที่เงินเดือนมากกว่า เป็นต้น การที่เราอยู่กับงาน
ของเราด้วยการยอมรับและด้วยความพอใจก็เป็นปัจจัย
สำคัญ เป็นเรื่องของความสันโดษ แต่ขอเตือนด้วยว่า
ความสันโดษนั้นไม่ใช่ว่าไม่ต้องการก้าวหน้าในอาชีพ มี
ความต้องการอยู่เหมือนกัน แต่มันเป็นความต้องการที่อยู่
ภายในกรอบของศีลธรรม ของความถูกต้อง ของความ
สุจริต

ถ้าเราทำงานในระดับหนึ่งแล้วต้องการจะเลื่อนขั้น
หรือว่าเลื่อนตำแหน่งต่อไป ในขณะที่ทำงานเราก็พยายาม
มีความสุขในงานที่ทำอยู่ ไม่ซีเกียจซีคร้าน ทำให้ดีที่สุดที่
เราทำได้ เมื่อเราทำงานด้วยความตั้งใจ จะให้งานเราดี
ทำดีที่สุดที่เราทำได้ เราก็มีความสุขได้ทันที แต่เรื่องการ
ที่เราจะก้าวหน้าในอาชีพก็เป็นอีกเรื่องหนึ่งซึ่งเราไม่ต้อง
เสียเวลาคิด เสียเวลาในการปรุงแต่งต่างๆ นานา เพราะ
ว่าเมื่อเราสร้างเหตุให้ดีแล้ว ผลจะตามมาเอง

สรุปว่าความสุขในการทำงาน จะขึ้นอยู่กับประเภท
ของงาน บางงานจะสนุกมากกว่าอย่างอื่น บางงานจะ
ทำให้มีความรู้สึกละอายใจ เช่น งานที่เราช่วยคนอื่น

เป็นต้น บางงานจะเหนื่อยมาก บางงานเหนื่อยน้อย
ฉะนั้นจะต้องมีกรอบของตัวงานอยู่บ้าง แต่ความอึดจรรยา
ของจิตใจมนุษย์อยู่ตรงที่ว่า ถึงแม้ว่าอยู่ในงานหรือ
ตำแหน่งที่ไม่ค่อยอำนวยความสะดวก ถ้าเราฝึกจิตใจของตน
ได้ดี เราก็ยังสามารถมีความสุขในงานนั้นได้ เพราะ ตัว
เหตุของความทุกข์ไม่ได้อยู่ที่ตัวงานหรือสิ่งแวดล้อม
นั่นก็เป็นเพียงปัจจัย แต่เหตุก็คือจิตใจที่อยู่ในสภาพ
ที่เป็นกุศล โดยเฉพาะจิตใจมีสติอยู่ในปัจจุบัน

๒

ถาม การทำงานเพื่อเงิน เพื่อชื่อเสียงเกียรติยศ อำนาจ
งานที่ไม่ผิดกฎหมาย ไม่เบียดเบียนผู้อื่น ผิดหรือไม่ มี
อะไรที่เป็นส่วนเสียหาย ขอคำแนะนำจากพระอาจารย์
ด้วยครับ

ตอบ จริงๆ แล้วถ้าทำงานเพื่อสิ่งเหล่านี้จะรักษาความ
สุจริตได้ยาก มันก็ค่อนข้างจะขัดแย้งกันอยู่ คำว่า
เบียดเบียนมีหลายระดับ ถ้าไม่ได้เบียดเบียนถึงขั้นทำร้าย
ร่างกาย ก็ใช่ มันไม่ได้เป็นโทษผิด ติดคุก ติดตะราง แต่
การเบียดเบียนบางอย่างในขั้นละเอียดเพื่อแสวงหาผล

ประโยชน์ของตน หรือการที่จะแสวงคว้าถึงจะได้สิ่งที่ใน
ความเป็นจริงแล้วควรจะเป็นของคนอื่น วิธีศึกษาที่จะ
เล็งกฎหมายหรือกติกาต่างๆ ก็มีมาก ผู้ที่ถือว่าเงินหรือ
ชื่อเสียงเป็นสิ่งสูงสุดในชีวิตมักจะอดไม่ได้ที่จะทำบางสิ่ง
บางอย่างที่ออกนอกกรอบ

โดยทั่วไปการทำงานเพื่อโลกธรรมหรือเพื่อเงินเพื่อ
ทองเป็นใหญ่ มักเป็นการทำงานโดยเจตนาที่เศร้าหมอง
หมายถึงว่ามันไม่ได้ทำให้จิตใจเราผ่องใสเบิกบาน ไม่
เป็นเหตุที่ทำให้เกิดความภาคภูมิใจในชีวิตของตน และ
นอกเหนือจากจะเป็นความภาคภูมิใจในทางที่ไม่ดีว่า เก่ง
กว่าเขา แกร่งกว่าเขา รวยกว่าเขา ซึ่งถ้ามองในแง่มุมมองของ
คุณภาพจิตคุณภาพชีวิตก็ทำให้ชีวิตมีคุณภาพที่ต่ำลงไม่
ได้ทำให้สูงขึ้น

เรื่องพฤติกรรมต่างๆ ไม่ว่าในกรณีการทำงานหรือ
กรณีทั่วไป การงานที่ว่าไม่ผิดกฎหมาย ไม่เป็นที่ตำหนิติ
เตียนของสังคมทั่วไป เราจะถือว่ามิชอบกพร่องก็ต่อเมื่อ
เรามีเป้าหมายชีวิตที่สูงกว่าความเจริญด้วยวัตถุ ถ้าเรา
มีเป้าหมายในการที่จะเข้าถึงคุณธรรมขั้นสูง เช่น ปัญญา
ความเมตตา กรุณา ความบริสุทธิ์ เป็นต้น เราจะเห็น
ชัดได้ว่า ถ้าจิตใจมุ่งมั่นในสิ่งเหล่านี้จนเกินไป จะลืมสิ่ง

ที่สูงกว่าหรือว่าจะประมาณไปเลย ถ้าเราไม่มีเป้าหมาย ชีวิตระดับสูงเป็นเครื่องวัด เจตนาและการกระทำในชีวิตประจำวัน ใช่ เราจะรู้สึกว่าเป็นเรื่องของเรา ไม่เห็นเป็นไร

เรื่องเหล่านี้จะเป็นปัญหาหรือไม่เป็นปัญหาก็ต่อเมื่อเรากำหนดว่า เราเกิดมาทำไม เราเกิดมาเพื่ออะไร ถ้าหากว่าเราตัดสินใจว่า เรากำหนดว่าสิ่งสูงสุดในชีวิตคือการมีเงินมีทอง การมีอำนาจมีชื่อเสียง ก็ใช่แล้ว การทำงานเพื่อสิ่งเหล่านี้ก็ถูกต้อง ถ้าหากว่าความคิดนั้นดี ความคิดนั้นถูก แต่เมื่อครูบาอาจารย์ทั้งหลายจะถามว่าจริงหรือ แล้วที่เราต้องการสิ่งเหล่านี้มันเพื่ออะไร สุดท้ายก็จบลงอยู่ที่คำว่าสุข เพราะฉะนั้น สิ่งที่เราควรพิจารณาก็คือความสุขที่ต้องการได้จากเงินจากอำนาจจากชื่อเสียงเหล่านี้ เราได้หรือไม่ สิ่งเหล่านี้สามารถจะให้ความสุขที่เราต้องการได้ไหม ให้บททวน ให้พิจารณาทั้งจากชีวิตของตน ชีวิตคนรอบข้างว่า **จริงหรือเปล่าที่ว่ายิ่งรวยยิ่งมีความสุข ยิ่งมีอำนาจยิ่งมีความสุข ยิ่งมีชื่อเสียงมากยิ่งมีความสุขมาก จริงไหม** จริงมากน้อยแค่ไหน เพราะถ้าชีวิตทั้งชีวิตเป็นไปเพื่อสิ่งเหล่านี้ และเราไม่เคยจุกคิด ไม่เคยพิจารณาเลยว่สิ่งเหล่านี้จะนำไปสู่สิ่งที่ต้องการคือความสุขแล้ว ก็เรียกว่าเป็นชีวิตที่มลายไม่ใช่หรือ

ถาม พระอาจารย์บอกว่าประเด็นขึ้นอยู่กับว่าชีวิตมีเป้าหมายที่สูงกว่านี้หรือไม่ เช่น ทำงานเพื่ออะไร เกิดมาทำไม แต่ความคิดอย่างนี้จะเกิดขึ้นมาได้อย่างไร ในขณะที่เราอาจจะคิดว่า หาเงิน ทำงานเพื่อเงิน ทำงานเพื่อชื่อเสียงเกียรติยศ เราดูมีความสุขระดับหนึ่ง แต่คำถามคือทำอย่างไรจึงจะสร้างเหตุปัจจัยที่จะนำชีวิตไปสู่ความคิดดีๆ งามๆ แบบนี้ครับ

ตอบ คือเด็กบางคนเติบโตในครอบครัวที่มีค่านิยมอย่างนี้ ถูกปลูกฝังให้ถือเงิน ทอง ทรัพย์สินสมบัติ เกียรติยศ ชื่อเสียงต่างๆ เป็นสิ่งสูงสุดที่ทุกคนควรจะปรารถนา ก็ไม่ใช่เรื่องแปลกที่คนที่เกิดและเติบโตในครอบครัวแบบนั้นจะคิดแบบนี้ ความเปลี่ยนแปลงจะเกิดขึ้นเพราะอะไร พระพุทธเจ้าท่านเปรียบเทียบเหมือนม้าที่ฉลาด เห็นแค่เงาของแส้ก็วิ่งแล้ว แต่ม้าบางตัวต้องจับตัวก่อนจึงจะเริ่มเห็นจึงจะเริ่มคิด เหมือนคนทำงานส่วนมากถ้าคนที่ไม่มีบารมีน้อย จะต้องมีการผิดหวังหรือว่าถูกออกจากงาน หรือไม่ได้อำนาจที่ตัวเองอยากได้ เป็นต้น พอเกิดทุกข์แล้ว คือความทุกข์มีประโยชน์ตรงนี้ ที่จะทำให้คนประมาทหยุด

เสียที แล้วไปทบทวนชีวิตว่าเรากำลังทำอะไรอยู่ เหมือนกับว่าสิ่งที่ตัวเองเคยปรารถนาเหมือนเป็นฟองน้ำ หรือว่าสิ่งที่เห็นว่าเป็นแก่นเป็นสาร ที่จริงไม่มีอะไร คนที่เราคิดว่าเราไวใจได้ ปรากฏว่าไวใจไม่ได้ เคยทำงานกับบริษัทนี้ เสียสละอุทิศเพื่อบริษัท พอเศรษฐกิจไม่ดี วันใดวันหนึ่งก็ให้ออกในวันนั้นเลย อย่างนี้ก็มีบ่อย

การที่คนจะตื่นรู้ในภาวะชีวิตของตนหรือฉลาดขึ้นในเรื่องของชีวิต ต้องยอมรับว่าหลายคนต้องเจ็บต้องทุกข์จึงจะเห็น แต่ก็มีปัจจัยหนึ่ง ถ้าเผื่อว่าคนนั้นมีเพื่อนที่ดี มีสิ่งแวดล้อมที่ดี ก็อาจจะกระตุ้นให้ได้คิดในสิ่งที่ไม่เคยคิดมาก่อน กลยาณมิตรจึงเป็นปัจจัยสำคัญมาก บางทีก็เป็นการพูดคุยให้กำลังใจ หรือเป็นลักษณะการชวนไปฟังเทศน์ฟังธรรม หรือว่าจะเป็นการให้หนังสือให้ซีดี บางทีแค่นี้ พออ่านแล้วฟังแล้ว มันจะมีอะไรที่ชวนให้ตื่นขึ้นมา อันนี้ก็แล้วแต่บารมีของคน

บางคนฉลาดถึงขั้นได้รับปริญญาบัตรระดับสูงๆ ถึงปริญญาเอก เป็นต้น แต่อาจไม่เคยคิดในภาพรวมของชีวิตเลย คิดแต่เรื่องแคบๆ เรื่องอาชีพการงาน ตำแหน่ง อำนาจ น่าเสียดายว่าชีวิตอย่างนี้คับแคบมาก และสิ่งที่แสวงหา นั้นไม่สามารถจะตอบสนองความต้องการอันแท้จริงของจิตใจ

ถาม เราจะมีหลักในการคบเพื่อน หาเพื่อนที่ดีๆ ที่ท่านเรียกว่ากัลยาณมิตรได้อย่างไรครับ

ตอบ คือเรื่องการคบคน ส่วนหนึ่งเราเลือกไม่ได้ อย่างเช่น คนที่อยู่ในครอบครัวตัวเอง ญาติตัวเอง เราคงไม่สามารถที่จะแยกตัวเองหรืออยู่ห่างออกไปโดยบอกว่าเขาเหล่านี้ไม่เป็นกัลยาณมิตร บางที่ต้องอดทน แต่ในส่วนที่เราเลือกได้เพื่อนที่ดีก็มีหลักง่ายๆ อย่างหนึ่งว่า **ถ้าเราอยู่กับคนที่ เป็นกัลยาณมิตร เราารู้สึกว่าการกระทำและการพูดในสิ่งที่ดีจะง่ายขึ้น การกระทำและการพูดในสิ่งที่ไม่ดีจะยากขึ้น**

ในทางตรงข้ามถ้าเป็นปาปมิตร (อ่านว่า ปา-ปะ-มิตร) ถึงแม้คนนั้นเป็นคนน่ารักก็จริง เราอยู่ด้วยก็มีความสุข แต่ไม่รู้เป็นอย่างไร เวลาเข้าใกล้ เวลาไปคุยด้วยแล้วมักจะจบด้วยการทำอะไรที่ไม่ค่อยดี พูดไปพูดมากกลับไปพูดเรื่องไม่ควรพูด การพูดการทำเรื่องไม่ดีเป็นเรื่องง่ายขึ้น การที่จะทำความดีรู้สึกจะทำน้อยลงด้วย ฉะนั้นเครื่องชี้วัดง่ายๆ ของกัลยาณมิตรคือว่า **เราคบกับใครแล้วรู้สึกว่าการทำความดีง่ายขึ้น ทำความชั่วได้ยากขึ้น เรียกว่าเป็น**

กัลยาณมิตร เหมือนกับว่ากัลยาณมิตรจะดึงความดี
ของเราออกมา แต่ถ้าอยู่กับปาปมิตรก็จะดึงความชั่ว
ของเราออกมามากกว่า

๕

ถาม ในชีวิตการทำงาน การต้องเลือกระหว่างสิ่งที่ถูกต้อง
กับสิ่งที่ถูกใจเป็นเรื่องยากมาก เราจะมีหลักและวิธีการฝึก
ตนเองอย่างไร ให้สามารถเลือกสิ่งที่ถูกต้องมากขึ้นๆ ครับ

ตอบ ก็เป็นผลของการปฏิบัติธรรมอย่างหนึ่งว่าเราจะรู้
เท่าทันอารมณ์ของตัวเอง บริหารอารมณ์ตัวเองได้มากขึ้น
เรื่องถูกใจไม่ถูกใจถือว่าเป็นเรื่องธรรมดา แต่มีจุดต่อระหว่าง
ถูกใจและการกระทำทางกาย ทางวาจา ทางใจ ซึ่งเป็น
จุดวิกฤติ คือถ้าคนขาดสติ หรือขาดความรู้ตัวเองแล้ว
พอเจอสิ่งที่ถูกใจจะพยายามจะครอบครองสิ่งที่ถูกใจโดย
เป็นสัญชาตญาณไม่ได้คิดไตร่ตรอง เหมือนกับเป็นสูตร
แน่นอนตายตัวว่าถ้าถูกใจแล้วต้องเอา ในทำนองเดียวกัน
เจอสิ่งที่ไม่ถูกใจสัญชาตญาณกับบอกทันทีว่าไม่เอา

ถ้าเราทำตามสัญชาตญาณ เลือกเอาสิ่งที่ถูกใจ
ไม่เอาสิ่งที่ไม่ถูกใจ จะมีปัญหาในกรณีสิ่งที่ไม่ถูกใจแต่

เป็นสิ่งที่ดีในระยะยาวหรือสิ่งที่ถูกใจแต่เป็นสิ่งที่ไม่ดีในระยะยาว เพราะฉะนั้นในช่วงชีวิตๆ หนึ่ง การที่เราทำตามสิ่งที่ถูกใจ ไม่ทำตามสิ่งที่ไม่ถูกใจก็เป็นนโยบายที่อันตรายพอสมควร ผู้มีวุฒิภาวะ ผู้ที่เรียกว่าฝึกตนดีแล้วพึงรู้ว่าถูกใจก็แค่นั้นเอง ไม่ต้องวิ่งตามสัญชาตญาณ แต่ว่ามีการกลั่นกรองอีกทีว่า ถูกใจแล้วถูกต้องด้วยหรือไม่ เพราะบางทีถูกใจและถูกต้องมันก็ตรงกันสอดคล้องกันก็มี และถ้ายิ่งปฏิบัติธรรมมากขึ้นมันจะยิ่งสอดคล้องกันมากขึ้น ๆ โดยลำดับ

แต่ก่อนสิ่งที่ถูกใจมักจะตรงกันข้ามกับสิ่งที่ถูกต้องในหลายเรื่อง แต่พอปฏิบัติธรรมแล้วสิ่งที่ถูกใจสิ่งที่ถูกต้องมันจะเข้าใกล้กันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน อันนี้ก็เป็นผลของการปฏิบัติอย่างหนึ่ง การที่เรารับรู้ต่อภาวะที่ว่าถูกต้อง ถูกใจ ไม่ถูกใจนั้น ก็เป็นเรื่องเหมือนกับคนจะทำงานก็รับรู้ต่อดินฟ้าอากาศ บางวันร้อน บางวันหนาว แต่ว่าไม่ว่ากรณีไหนก็ต้องทำงาน ก็สักแต่ว่ารับรู้รับทราบสภาพดินฟ้าอากาศ

ถาม ถ้าเราหมั่นทำไปเรื่อยๆ แล้วความถูกต้องถูกใจมันเริ่มจะเข้ามาใกล้กันมากขึ้น แต่ถ้าเราอยากจะเร่งเครื่องนิดหนึ่ง เราเห็นว่าสิ่งนี้มันถูกต้องแต่ว่ามันยังไม่ค่อยถูกใจ ทำอย่างไรเราจึงจะปรับใจของเราให้เห็นเรื่องความถูกต้องได้ง่ายขึ้นได้เร็วขึ้นครับ

ตอบ คือก่อนอื่นถ้าเรายังเป็นปุถุชนต้องระวังเหมือนกันว่าเรื่องถูกต้อง บางที่เราเชื่อว่าถูกต้อง แต่ไม่แนเหมือนกัน เราอาจจะเข้าใจผิดก็ได้ หรืออาจจะขาดข้อมูลบางประการ แต่สรุปแล้วว่ามันถูกต้อง บางทีจะมีการขัดแย้งกันอยู่ในสังคม เพราะต่างคนต่างถือว่าเขาถูกต้อง เราจะพูดเรื่องถูกต้องจะต้องยอมรับว่าบางทีการขัดแย้งที่แก้ยากที่สุดคือทั้งสองฝ่ายสุจริต ทั้งสองฝ่ายหวังดี ทั้งสองฝ่ายบอกว่าทำเพื่อความถูกต้อง ฉะนั้นเราก็ต้องอ่อนน้อม ถ่อมตนบ้างว่า นี่ก็คือความถูกต้องเท่าที่เห็น และยอมรับว่าเรายังไม่ใช่พระอริยเจ้า ความถูกต้องมันยังอาจจะเพี้ยนไปก็ได้ เราต้องไม่ทิ้งหลักความไม่แน่นอน อันนี้เป็นตัวรับประกันความปลอดภัย และก็อย่าึดมั่นถือมั่น ในทิวิมานะ ในความคิดความเห็น ความถือตัวถือตนของเรา

อย่างไรก็ตามถ้าเรามั่นใจว่าสิ่งนี้ถูกต้อง คือความรู้สึกบอกว่าถูกต้อง หลักคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าก็บอกว่าถูกต้อง อะไรๆ มันก็ค่อนข้างมั่นใจว่าถูกต้องแล้ว แต่มันก็ยังไม่ถูกใจ อันนี้เป็นกรณีที่ต้องใช้ความอดทน เมื่อใช้ความอดทนแล้วในหลายๆ ครั้ง ปรากฏว่าความไม่ถูกใจ เมื่อเรที่ตั้งหลักว่าจะยืนยันในหลักการนี้ จะอดทนเพื่อความถูกต้อง ความไม่ถูกใจหายไปก็มี เพราะความไม่ถูกใจมันไม่ใช่ของตายตัวแน่นอนทีเดียว มันเป็นแค่อารมณ์ๆ หนึ่ง

ขอเปรียบเหมือนกับว่าพ่อแม่มีกฎกติกาอะไรสักอย่าง แต่ว่าบางครั้งบางคราวท่านก็อนุโลม ที่นี้มันจะอยู่ในสมองของลูกว่าอันนี้คือกติกาเข้มงวดก็จริงแต่ยังมีหวังอยู่ เพราะว่ามีอยู่ครั้งหนึ่งที่ท่านวางหลักไว้อย่างนี้แล้ว พอเราขอร้องสุดท้ายท่านก็ยอม เราก็ลองดู บางทีก็ได้ เพราะฉะนั้นอารมณ์ที่ว่าอยากได้มันไม่ได้ง่าย ๆ เพราะว่าเราจำได้ว่ากฎไม่ใช่กฎเสมอไป ที่นี้ในเรื่องของความถูกต้อง ถ้าท่านจะยืนยันยึดอยู่ในความถูกต้อง แต่ไม่แน่ บางทีถ้าเราขอร้องมากๆ ตัวกิเลสก็คิดว่าถ้าขอร้องมากๆ เดียวก็ยอมหรอก ถ้าทุกครั้งที่เรายืนยันยึดอยู่ในความถูกต้องและไม่ยอมเปลี่ยนแปลงไม่ยอมหยุด สุดท้ายกิเลส ความไม่ถูกใจต่างๆ

อาจจะต้องยอมว่า เธอ จะไปไม่ถูกใจทำไม ยิ่งไงๆ ก็ต้อง ทำอยู่แล้ว เพราะฉะนั้นก็อยู่ที่การอดทนในหลักการ

๗

ถาม ประโยคที่ว่า “ให้มีความเคารพในงาน” ที่ทำทุกประเภท หมายถึงอะไร ทำไมต้องจึงต้องเคารพในงานครับ

ตอบ อาตมาเคยใช้คำนี้ เพราะว่าเรามักจะถือว่างานบางอย่างเป็นงานสูง งานบางอย่างเป็นงานต่ำ ทำไมเราถือว่าการทำงานอย่างนี้เป็นงานสูง และงานนี้ต่ำ อย่างเช่น ทำไมเราถือว่าการกวาดถนนเป็นงานต่ำ ถ้าเราเอาแค่ว่าเงินเดือนต่ำ จะให้เงินเดือนเป็นตัวตัดสินว่างานมีค่าหรือไม่มีค่าก็ไม่น่าจะถูกเพราะว่างานบางอย่าง อย่างเช่น เป็นครู เป็นพยาบาล เงินเดือนไม่สูง แต่เราให้เกียรติมากว่าเป็นงานที่มีความหมายและมีคุณค่าต่อสังคม ถ้าเราถือว่างานที่ต้องใช้สมองเป็นงานสูง ก็มีคำถามง่ายๆ ว่าทำไม ทำไมงานใช้สมองสูงกว่างานใช้มือ เป็นเพราะอะไร ถ้าอย่างนั้นลองใช้เกณฑ์ของงานที่ต้องใช้เวลาฝึกมาก่อนหลายปีจึงจะทำได้ ไม่ใช่ทุกคนจะทำได้ กวาดถนนใครก็ได้ ใครก็ได้ แต่เป็นหมอผ่าตัดน้อยคนที่จะ

เป็นได้ ถ้าใช้หลักนี้อาจจะมีส่วนมากขึ้น

อย่างไรก็ตามเราถือว่า คุณภาพของงานโดยแท้ คือคุณภาพของจิตใจของคนในระหว่างการทำงาน ถ้าเราทำงานแล้วจิตใจเศร้าหมอง จิตใจมีกิเลส ไม่ว่าจะเป็นงานอะไรก็ตาม ก็ถือว่าเป็นข้อบกพร่องและ เป็นการเสียงาน ถ้าเราทำงานด้วยความเคารพในงาน คือมีความพอใจในงานของตน ไม่ได้ถือตัวว่าเราสูงเพราะงานนี้ หรือถือว่าเราดีกว่าคนอื่น หรือว่าทำงานอย่างเซ่น กวาดถนน เก็บขยะ เราก็ไม่ได้ถือว่าเราต่ำกว่าคนอื่น เพราะว่าเกียรติของงาน ข้อสำคัญอยู่ที่ความสุจริต

ถ้าหากว่าเป็นคนกวาดถนนที่สุจริตก็น่าจะ ถือว่าสูงกว่านักไฟแนนซ์ที่ทุจริต เราน่าจะเอาความ ซื่อสัตย์เป็นหลักตัดสินมากกว่า แต่ความเคารพในงานคือเรื่องความเอาใจใส่ในตัวเอง โดยที่ไม่ถือว่างานเป็นแค่เงื่อนไขที่จะได้เงิน หรือที่จะได้เกียรติยศได้ ชื่อเสียงอะไรเป็นต้น ถ้ามองงานว่าเป็นแค่เงื่อนไขที่จะได้สิ่งที่ต้องการ เรียกว่าขาดความเคารพในตัวเอง ถ้าเรามีความเคารพในตัวเอง เรียกว่ามีฉันทะในการทำงานก็มีความสุขได้ทั้งๆ ที่เงินเดือนไม่สูง เพราะความสุขของเราอยู่ที่ตัวเอง

ถาม พระอาจารย์พูดถึงเรื่องการเอาใจใส่ในตัวเอง ท่านเคยพูดถึงเรื่องการทำงานโดยที่มีรางวัลตอบแทนกับการทำงานที่ไม่มีรางวัล กรณีนี้ก็คงเป็นทำนองเดียวกันใช่ไหมครับ ทำด้วยความเอาใจใส่ด้วยความพอใจในงาน

ตอบ เคยมีผลการวิจัยบอกว่าการให้รางวัลเป็นสิ่งจูงใจ มักจะได้ผลในเรื่องที่ใช้กำลังกาย แต่ถ้าเป็นเรื่องที่ต้องใช้ความคิดสร้างสรรค์มักจะไม่ค่อยได้ผล ตรงกันข้ามไม่ให้รางวัลจะดีกว่า ที่เป็นเช่นนั้นเพราะว่าถ้าให้เด็กเขาทำงานเลือกปัญหาอะไรสักอย่าง เล่นเกมส์อะไรสักอย่าง บอกเขาว่าถ้าเวลาผ่านไป ๓๐ นาที ถ้าทำได้ตลอดเวลานั้นจะให้รางวัล แล้วหาเด็กอีกกลุ่มหนึ่งไม่มีรางวัล กลุ่มแรกพอถึง ๓๐ นาทีก็หยุด เพราะว่าทำเพียงพอที่จะได้รางวัลแล้ว ส่วนเด็กอีกกลุ่มหนึ่งไม่มีรางวัล พอถึง ๓๐ นาที เขาก็มัน เขาสนุกกับเรื่องที่ทำ เขาอยากทำต่อ การที่ไม่มีรางวัลตอบแทนเขาก็มีความสุขได้ เขามีความเคารพในตัวเอง ไม่ได้คิดว่านี่ก็เป็นสิ่งที่ต้องทำใน ๓๐ นาที หรือกี่ชั่วโมง มันจึงจะได้รางวัล กลายเป็นว่าตัวเองคือตัวรางวัล

ถาม เราควรมองว่าชีวิตและงานเป็นเรื่องเดียวกันหรือ ควรแบ่งแยกบทบาทออกจากกันให้ชัดเจนครับ

ตอบ คือแล้วแต่เราจะจำกัดความหมายของคำว่างาน ถ้างานหมายถึงอาชีพ เราก็ต้องรู้จักแบ่งแยกบ้าง ที่ไม่แบ่งแยกก็คือมีปัญหาที่ทำงาน หรือเครียดจากงาน พอเข้าไปในบ้านแล้วยังขบคิดเรื่องของงาน ครุ่นคิดเรื่องงาน กลุ้มใจเรื่องที่ทำงาน พอเข้าบ้านอารมณ์ของเราก็มีผลกระทบต่อครอบครัวทำให้ทุกคนอึดอัด บางคนจะใช้ครอบครัวจะเป็นสามีหรือภรรยาเหมือนกับเป็นถังขยะ คือมีอารมณ์ที่สะสมมาจากที่ทำงานก็เอามาลงที่ครอบครัว ระบายที่ทำงานไม่ได้ก็มาระบายกับครอบครัว ถือว่าครอบครัวเป็นที่ระบายความเครียด อย่างนี้เรียกว่าเป็นข้อบกพร่องในการทำงาน

จะเล่าให้ฟังเรื่องของหลวงพ่อเลี่ยม เจ้าอาวาสวัดหนองป่าพงองค์ปัจจุบัน ท่านเป็นผู้ที่มีสติในการเคลื่อนไหวในการทำงานอย่างยิ่ง เป็นตัวอย่างของเรื่องนี้ เป็นที่ยอมรับของพระสายเราทุกรูป วัน

หนึ่งท่านกำลังคุมการทำงาน จำไม่ได้ว่าเป็นเรื่องการ
สร้างศาลาที่ไหน แต่มีคนถามว่า หลวงพ่องานนี้จะ
เสร็จเมื่อไหร่ จะทำงานนี้เสร็จเมื่อไหร่ หลวงพ่อ
ตอบสั้น ๆ ว่าอาตมาทำเสร็จทุกวัน นี่คือนคนที่ทำงาน
เป็น คือเวลาอยู่ที่ทำงานสามารถทำอย่างเต็มที่ มี
ความเคารพในตัวเอง พยายามทำงานให้ดีที่สุดโดยไม่
ประมาท คอยคิดที่จะปรับปรุงแก้ไข พอดูว่ามัน
มีปัญหาอยู่ตรงนี้ ควรจะปรับปรุงอย่างไรมันจึงจะ
ดีขึ้น ก็ไม่ใช่ว่าทำแบบอัตโนมัติ คือค่อย ๆ คิดที่จะ
พัฒนาตัวเอง แต่พอเลิกจากงานแล้ว ไม่ต้องไป
คิดปรุงแต่งต่อว่าเรื่องนั้นยังไม่เสร็จ เรื่องนี้ยังไม่
เรียบร้อย พรุ่งนี้จะทำอย่างไร จะต้องติดต่อกับคน
นั้นคนนี้ อ้อ แล้วก็มีอีกเรื่องหนึ่งเราก็ยังไม่ได้ทำ ถ้า
ออกจากที่ทำงาน สมองเต็มไปด้วยความคิดอย่างนี้
เรียกว่าเป็นข้อบกพร่องในการทำงาน

สิ่งที่ควรจะพยายามทำ เป็นสิ่งที่ทำได้ยาก ยอมรับ
ว่ายาก แต่อย่างน้อยก็เป็นเป้าหมาย คือ เวลาเราทำงาน
ก็ทำเต็มที่ เลิกจากทำงานก็คือออกจากการทำงานทั้ง
ทางกายทางวาจาและทางใจ อาตมาคิดว่าเราควรจะมี
เวลาในแต่ละวัน หาช่วงหนึ่งที่ไม่มีใครติดต่อเราได้ ไม่ใช่

ว่าเปิดมือถือ เปิดอะไร นักธุรกิจก็มีพวกแบลคเบอร์รี่ซึ่ง
คนติดต่อกันได้ทั้งวันทั้งคืน อย่างนี้วุ่นวาย คือเราต้องรู้จัก
แบ่งเวลากันบ้าง อย่างเช่น บอกว่าสมมติว่าเรามีเวลาเข้า
ห้องพระ ทำวัตรสวดมนต์ นั่งสมาธิ จาก ๒ หุ่มาถึง ๓ หุ่
เป็นต้น ก็บอกให้ทุกคนทราบว่าชั่วโมงนั้นไม่รับโทรศัพท์
ปิดโทรศัพท์เอาไว้ ไม่ใช่จะไปนั่งในห้องพระหรือต่อหน้า
พระ แล้วพอโทรศัพท์ดังรีบลุกขึ้นไปรับโทรศัพท์ แล้วกลับไป
นั่งต่ออะไรอย่างนี้ คงไม่ใช่อย่างนั้น

๑๐

ถาม พระอาจารย์บอกว่าเวลาพูดรวมๆ เรื่องชีวิตและงาน
ถ้างานหมายถึงอาชีพก็ควรจะแบ่งแยกพอสมควร แต่ถ้า
เรามองไปถึงพวกที่มีอายุอยู่ในวัยการเรียนการศึกษา หรือ
พวกที่เกษียณจากการทำงานแล้ว กรณีของผู้ที่ไม่ได้อยู่ใน
วัยมีอาชีพการงานอย่างเป็นทางการ เขาควรจะมองคำว่า
งานอย่างไรครับ ชีวิตและงานจะแยกกันอย่างไรครับ

ตอบ มันก็เหมือนกับมีสิ่งที่เป็นหน้าที่ คือถ้ายังอยู่ในวัย
ทำงานเราก็คือว่าเป็นอาชีพ ถ้าเป็นนักศึกษาก็เป็นเรื่อง
การเรียน เกษียณแล้วก็อาจจะไม่มีอะไรโดยตรง แต่ว่า

เรามีกิจวัตรประจำวันที่จะเป็นงานของเรา อาจจะเป็นงาน
อดีตจะเป็นงานอะไรก็ได้ สิ่งใดที่เป็นกิจวัตรประจำวัน
เราพยายามทำสิ่งนั้นด้วยความเอาใจใส่ ด้วยความตั้งใจ
แต่พอแบ่งแยกอย่างนี้มากเกินไปมันก็สับสนได้ คือเพียง
แต่ขอให้เราใช้เวลาให้เป็นประโยชน์ไม่ประมาทในเรื่อง
เวลา ไม่ปล่อยเวลาให้ผ่านไปเฉยๆ เห็นว่าเวลามีค่า

อายุมากขึ้นเวลาควรจะเป็นสิ่งที่เราไม่ลืม คือให้เรา
คำนึงถึงอยู่ตลอดเวลา อายุมากแล้วทำเรื่องนี้คุ้มไหม จะ
ใช้เวลากับเรื่องนี้เรื่องนั้นมันคุ้มไหม ในเมื่อชีวิตเราสั้นลงทุก
วัน เมื่ออายุเรามากขึ้น ควรจะอยู่อย่างไรมันจึงจะมีความสุข
จึงจะได้รับประโยชน์ให้มาก ทั้งเรื่องของกาย เรื่องการ
บริหารสมอง เรื่องการแสวงหาความสงบ เรื่องการพัฒนา
ปัญญา สิ่งเหล่านี้เป็นงานโดยแท้ของชาวพุทธ

ถาม พุทธศาสนามีหลักในการพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างนายจ้างและลูกจ้างอย่างไรครับ

ตอบ ในพุทธศาสนาดั้งเดิมจะเน้นในเรื่องปฏิสัมพันธ์ความสัมพันธ์ระหว่างคนหรือกลุ่มคนในสังคมมากกว่าที่จะพูดในเรื่องสิทธิ เรื่องสิทธิก็เป็นแนวความคิดใหม่ที่เกิดขึ้นที่ตะวันตกเพื่อปกป้องคนและกลุ่มที่ถูกรังแกหรือได้รับความไม่ยุติธรรม ให้ความปกป้องคุ้มครองทางกฎหมาย แต่ในสมัยพุทธกาลจะเน้นที่ความสัมพันธ์ว่าควรจะเป็นอย่างไร นายจ้างควรจะรับผิดชอบหรือควรจะทำปฏิบัติต่อลูกจ้างอย่างไร ลูกจ้างควรจะทำปฏิต่อนายจ้างอย่างไร ที่จริงเราอ่านในพระสูตร เราจะรู้สึกว่ามันน่าเชื่อว่าพูดเรื่องอย่างนี้ตั้ง ๒,๐๐๐ กว่าปีที่แล้ว หรืออาจจะเป็นเพราะว่าเป็นสามัญสำนึก แต่ว่าเป็นสิ่งที่หาได้ยากในโลกปัจจุบัน

โดยทั่วไปถือเป็นลักษณะเหมือนพ่อแม่กับลูกอย่างหนึ่ง นายจ้างเป็นผู้ที่ต้องเห็นใจลูกจ้าง ไม่เอารัดเอาเปรียบให้ค่าจ้างที่ยุติธรรม แล้วเลือกงานที่เหมาะสมกับคนงาน ไม่บังคับให้ทำงานที่เกินกำลัง ไม่เบียดเบียน สรุปว่านายจ้าง

เป็นผู้มีอำนาจเหนือลูกจ้าง ลูกจ้างต้องอาศัยนายจ้าง ผู้มีอำนาจต้องไม่เบียดเบียนผู้ที่อยู่ใต้อำนาจ อันนี้สำคัญ

ส่วนลูกจ้างก็ต้องพยายามเป็นลูกจ้างที่ดี ทำตามคำสั่งของนายจ้าง ให้ความเวลาให้ขยันหมั่นเพียร ทำงานด้วยความตั้งใจไม่ऊ้งานหรือว่าเลื่อยงาน เป็นคนขยันและสุจริต ไม่หลอกลวง ไม่ฉ้อโกง เป็นคนตรงไปตรงมา มีความจงรักภักดีต่อนายจ้าง แต่ก็ต้องสร้างบรรยากาศแห่งความเคารพซึ่งกันและกัน และการให้เกียรติซึ่งกันและกัน และความเมตตา การเห็นอกเห็นใจกัน เอาใจเขาใส่ใจเรา

ทั้งสองฝ่ายไม่ได้มองว่าต้องสู้เพื่อเอาชนะกัน แต่ถือว่าทั้งสองฝ่ายต้องประสานกัน อย่างนายจ้างจะมีโอกาสที่ลูกจ้างเจ็บไข้ได้ป่วยหรือว่ามีปัญหา นายจ้างก็จะช่วยเหลือที่จะช่วยได้ บางทีนายจ้างเดือดร้อน เมื่อลูกจ้างมั่นใจในความเมตตาและมีน้ำใจของนายจ้าง ก็ยินดีที่จะทำงานดีเป็นบางวัน หรือว่าทำอะไรบางสิ่งบางอย่างโดยไม่คิดค่าตอบแทน ก็กลายเป็นว่าคือแทนที่จะเป็นว่าเราจะต้องเอาให้มากที่สุด ถ้าทั้งสองฝ่ายคิดอย่างนั้นมันก็ไม่มีความสุข แต่ว่าถ้านายจ้างคิดว่าเราให้เขาในสิ่งที่ให้ได้ ลูกจ้างก็คิดเราให้เขาในสิ่งที่เราให้ได้ ต่างคนก็ต่างมีปฏิสัมพันธ์ที่ดี

ถาม ในกรณีที่ทั้งนายจ้างและลูกจ้างมีคุณธรรมปัญหาคงน้อย แต่ถ้าฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดไม่มีคุณธรรม เช่น นายจ้างมีการเอารัดเอาเปรียบ และฝ่ายลูกจ้างก็อาจจะไม่มีหลักในการทำงานเท่าที่ควร มุ่งเน้นแต่เรื่องของเงินค่าตอบแทนหรือผลประโยชน์ต่างๆ มันก็จะเป็นปัญหาใช่ไหมครับ

ตอบ กรณีนายจ้างไม่มีคุณธรรมหรือเบียดเบียนลูกจ้างก็ต้องมีทางออกทางกฎหมาย ซึ่งนั่นคือการที่มีสหภาพแรงงาน หรือมีกลไกทางกฎหมายที่จะปกป้องลูกจ้าง เพราะเห็นว่าลูกจ้างเป็นผู้ที่มีอำนาจน้อย จะพึ่งอำนาจตัวเองได้ยาก ในบางกรณีทางรัฐหรือฝ่ายกฎหมายต้องช่วยปกป้อง ถ้าไม่ถึงขั้นที่จะต้องพึ่งกฎหมาย บางครั้งลูกจ้างก็ต้องออกจากงาน ไปหางานอื่นถ้าเป็นไปได้ อันนี้มันก็แล้วแต่เศรษฐกิจแล้วแต่ความเป็นอยู่ในสังคม

บางครั้งลูกจ้างอยู่กับนายจ้างที่ทุจริตเอารัดเอาเปรียบ แต่เนื่องจากมีหนี้สินหรือว่ามีความกดดันเรื่อง การต้องเลี้ยงดูพ่อแม่ หรือการส่งลูกไปเรียนเป็นต้น ก็ไม่สามารถที่จะเปลี่ยนงาน ต้องทนอยู่อย่างนั้น ก็ต้องยอมรับว่าเป็นเรื่องความอดทน แต่ถ้าเพื่อเปลี่ยนงานได้ ออกจาก

สิ่งแวดล้อมหรือบริษัท หรือสถาบันที่ทุจริตที่ทำให้เรารักษาศีลได้ยาก มีโอกาสเมื่อไหร่เราก็ควรจะย้าย เพราะถ้าเราอยู่ทุกๆ ที่เรามีหลักการ เราพยายามเป็นคนดี แต่ถ้าเราอยู่กับคนไม่ดีนานๆ เดี่ยวหลักของเราก็จะค่อยๆ เสื่อมไป

๑๓

ถาม พระอาจารย์เคยเทศน์เรื่องความสัมพันธ์ระหว่างนายจ้างกับลูกจ้างที่ปรากฏในสังคาลกสูตร เป็นเรื่องตั้งแต่สมัยพุทธกาล พระอาจารย์คิดว่ายังใช้ได้อยู่หรือไม่อย่างไร อีกอย่างหนึ่งมีบางคนตั้งข้อสังเกตว่าความสัมพันธ์ในลักษณะนายจ้างและลูกจ้างตามที่ปรากฏในพระสูตร อาจจะมีความแบ่งแยกชนชั้นค่อนข้างชัดเจนประเด็นนี้พระอาจารย์มีข้อคิดเห็นอย่างไรครับ

ตอบ ก็ใช่ คือบางคนไปยึดเอาพระสูตรนี้ว่าเป็นต้นฉบับของชาวพุทธ เราเป็นชาวพุทธที่แท้ เราต้องปฏิบัติตามหลักนี้ แต่ความสัมพันธ์ในหลายๆ คู่ อย่างเช่นพ่อแม่กับลูก หรือว่าสามีภรรยา ก็ส่วนหนึ่งที่เป็นหลักตายตัวที่เป็นของธรรมชาติอยู่แล้ว เช่น สามีภรรยาต้องไว้วางใจซึ่งกันและกัน เคารพซึ่งกันและกัน เป็นต้น แต่บางข้อหรือบาง

เรื่องอาจจะเหมาะในสมัยพุทธกาลเมื่อสังคมเป็นเช่นนั้น แต่เมื่อเราเปลี่ยนแปลงไปมาก ระบบนายทุนปัจจุบัน ก็ไม่เหมือนกับสมัยก่อนทีเดียว

ปัจจุบันเรื่องกฎหมายบ้านเมือง การปกป้องสิทธิของคนงานอะไรพวกนี้ก็เกิดขึ้น หลายคนบ่นเรื่องสภาพแรงงาน โดยเฉพาะพวกนักธุรกิจ คือจะเห็นว่า เป็นปัญหา แท้ที่จริงแล้วการที่สิ่งเหล่านี้เกิดขึ้นที่ประเทศ อังกฤษก็เพราะนายทุนเอารัดเอาเปรียบคนงานอย่างมาก จนกระทั่งทนไม่ไหว จะขอร้องให้มีน้ำใจมีเมตตา เขาไม่ฟัง เมื่อการขอร้องไม่เกิดผล ก็ทำให้ต้องมีการปฏิวัติ ซึ่งเทียบกับประวัติศาสตร์ของพุทธศาสนา ๒๐ ปีแรกยังไม่มีพระวินัยที่เป็นสิกขาบท เพราะว่าพระทุกรูปเป็นพระอริยเจ้า ตอนหลังเริ่มมีคนไม่ดีมาบวช จึงต้องมีการปฏิวัติ เพราะฉะนั้น ก็คงจะคล้ายกัน

ทุกวันนี้ที่แบ่งแยกนายจ้างลูกจ้างก็คงจะไม่เหมือนที่เดียวกับในสมัยพุทธกาล แม้แต่ในระบบทุนนิยมนี้มันก็มีหลายสไตล์ มีสไตล์แบบ Anglo-Saxon แบบอเมริกัน แบบอังกฤษ มีสไตล์แบบยุโรป คือมันจะมีแบบปลาใหญ่กินปลาน้อย และมีความพยายามจะเน้นการมีส่วนร่วม ในกิจการของคนงาน มันมีหลายแบบ เราจะสรุปง่าย ๆ

ไม่ได้ แต่ที่น่าจะเป็นหลักที่เราควรจะให้มีความสำคัญก็คือการสร้างความรู้สึกที่ดี ความรู้สึกเป็นพันธมิตร การให้เกียรติซึ่งกันและกันระหว่างนายจ้างกับลูกจ้าง ไม่ให้เกิดความรู้สึกว่าเป็นคนละฝ่ายกัน คือการสร้างความเอาใจเขาใส่ใจเราเป็นต้น น่าจะเป็นผลดีทั้งในแง่บรรยากาศในที่ทำงาน และแม้แต่ในเรื่องของประสิทธิภาพการทำงาน เพราะความไว้วางใจซึ่งกันและกัน ทำให้เราได้ทำบางสิ่งบางอย่างโดยไม่ต้องคอยสำรวจไม่ต้องไปตรวจสอบ เพราะว่าไว้วางใจกัน

๑๔

ถาม ทำอย่างไรจึงจะทำให้การทำงานเป็นส่วนหนึ่งของการปฏิบัติธรรมครับ

ตอบ การปฏิบัติธรรม พุดง่าย ๆ คือการทำให้กุศลธรรมน้อยลง ทำให้กุศลธรรมเพิ่มมากขึ้น ฉะนั้นในการทำงาน สิ่งทำลายในงานของเรา ทำงานอย่างไรเราจะมีความรู้สึกว่าสิ่งที่ไม่ดีในชีวิตลดไปบ้าง อย่างน้อยคือไม่กำเริบ และสิ่งที่ดีเพิ่มขึ้นอย่างน้อยไม่เสื่อมลง งานบางประเภทมันก็ดีอยู่ในตัวอยู่แล้ว การมีสัมมาอาชีพ อย่างการเป็นครู เป็นหมอ เป็นพยาบาล หรือทำงานทาง

สังคมสงเคราะห์ ทำเอ็นจีโอที่หวังผลดีต่อส่วนรวม เรียกว่างานนี้ก็มีความดีอยู่ในตัวอยู่แล้ว เราทำเราก็มีความภาคภูมิใจว่าทำเพื่อประโยชน์สุขของประชาชน

แต่ในงานอื่นมันอยู่ที่การทำด้วยจิตใจที่มีสติและมีความตั้งมั่นอยู่ในทานในศีลในภาวนา เรื่องการภาวนานั้นอาตมาเคยแนะนำว่าในแต่ละวันเราแบ่งเวลาให้กับการนั่งสมาธิช่วงสั้นๆ ช่วงละ ๒-๓ นาที ไม่เกิน ๕ นาที วันหนึ่ง ๓-๔ ครั้ง ก็จะมีความรู้สึกที่ดีขึ้นทันที คือเรื่องการทำสมาธิ การเจริญสติไม่จำเป็นต้องยาว ช่วงสั้นๆ มีเวลาวางสัก ๕ นาที ๑๐ นาที แทนที่จะเสียเวลาดูหนังสือพิมพ์ พุดคุยฆ่าเวลา เราก็นั่งดูลมหายใจเข้า ลมหายใจออก ๒ นาที ๓ นาที เหมือนกับเป็นการตั้งต้นใหม่ ถ้าใช้ภาษาคอมพิวเตอร์ ก็คือ **เป็นการ Reboot ระบบ** ถ้าจิตมีมันกำลังจะบ้าจะฟุ้งซ่านกำลังจะวุ่นวาย ให้ตั้งต้นใหม่ มันจะรู้สึกดีมาก และจะทำให้การเจริญสติในการงานต่อไปเป็นไปได้ง่ายขึ้น แม้เป็นช่วงระยะๆ สั้นๆ เพียง ๑ นาที ก็ยังจะเป็นประโยชน์ได้เหมือนกัน

ถาม เมื่อก็พูดถึงเรื่องทำงานกับปฏิบัติธรรมมีพาดพิงเรื่องของอาชีวะ จะขอพระอาจารย์อธิบายขยายความเรื่องสัมมาอาชีวะครับว่าในความหมายพุทธศาสนาคืออะไร

ตอบ สัมมาอาชีวะเป็นศัพท์ที่พระพุทธองค์ไม่ได้กำหนดในรายละเอียดมาก เพราะว่าพระองค์ทรงทราบว่าอาชีวะแต่ละประเทศก็ไม่เหมือนกัน ในแต่ละยุคสมัยก็จะมีอาชีวะไม่เหมือนกัน จะอธิบายอย่างครอบคลุมได้ยาก จึงพูดได้ว่าการงดเว้นจากมิจฉาชีวะคือสัมมาชีวะพูดง่ายๆ มิจฉาชีวะคืออาชีวะที่ผิด คืออาชีวะที่อาศัยการเบียดเบียน เบียดเบียนคน เบียดเบียนสัตว์ ฆ่าสัตว์ หรือว่าเลี้ยงสัตว์เพื่อฆ่าก็ยังอยู่ในกรอบ การค้ายาเสพติด ซึ่งรวมถึงเหล้าและบุหรี่ การค้าทาส ซึ่งทุกวันนี้ก็ยังมีอยู่บ้างเหมือนกัน หรือว่าเรื่องการค้ามนุษย์ เป็นสิ่งที่น่าสนใจที่สุดความทุกข์ของมนุษย์โดยตรงอย่างชัดเจน ถ้าเราดูสังคมปัจจุบันดูว่างานอาชีวะต่างๆ ถ้าเป็นอาชีวะที่ทำให้คุณภาพคนคุณภาพสังคมด้อยลงหรือทำให้กิเลสคนมากขึ้น ถ้างานมีผลอย่างนี้หรือมุ่งที่จะเกิดผลอย่างนี้ มันก็จะเป็นปฏิปักษ์กับสัมมาอาชีวะ

ถาม ทำอย่างไรจึงจะปลุกฝังฉันท์ะในการทำงาน บางครั้งทำงานประสบอุปสรรคยากๆ หนักๆ ทำให้ท้อแท้ จะปลุกเร้าตัวเองให้เกิดกำลังใจ มุ่งมั่นฝ่าฟันปัญหาได้อย่างไรครับ

ตอบ ต้องตั้งเป้าให้ตัวเองเป็นคนใจสู้ เป็นเป้าหมายชีวิตอย่างหนึ่ง คือการตั้งเป้าหมายนี้สำคัญมาก ตอนอาตมาช่วยกำหนดคุณธรรม ๑๒ ประการของนักเรียนวิถียุทธ^๒ ก็ได้ยกเรื่อง “ใจสู้” เป็นเป้าหมายหนึ่งที่เดียว เพราะถ้าเราถือว่าเป็นสิ่งที่เราต้องการในชีวิต ก็ถือว่าผลสำเร็จในชีวิตข้อหนึ่งคือการเป็นคนใจสู้ ไม่ยอมแพ้ มีปัญหาอย่างไรก็ไม่เบื่อง่าย อยู่ตรงนั้นแหละจนกระทั่งเราฟันฝ่าอุปสรรคได้ชัยชนะ เมื่อเราเกิดปัญหา แต่ในขณะที่เดียวกันให้มองว่าเรากำลังฝึกในการเป็นคนใจสู้ คือรู้สึกมีความสุขที่กำลังจะได้สิ่งที่ตัวเองอยากได้ในชีวิต คือคน

^๒ คุณธรรมนักเรียนวิถียุทธ ๑๒ ประการ ได้แก่ ๑. สำนวณระวังอินทรี (อินทรียี่สิบวรร ระวังรักษา ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ) ๒. รู้จักพอ รู้จักพอดี (มัตตัญญูตา) ๓. ไม่เบียดเบียน (อิหิงสา) ๔. อดทน ใจสู้ (ขันติ) ๕. ใฝ่รู้ ใฝ่ดี ใฝ่ความจริง (ฉันทะ) ๖. พุดจริง ทำจริง จริงใจ (สัจจะ) ๗. ขยัน ไม่เกียจคร้าน (วิริยะ ชาคาริยานุโยค) ๘. เสียสละ (จาคะ) ๙. ใจเอื้อ หรือมีน้ำใจ (พรหมวิหารสี่ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา อันเป็น คุณธรรมภายใน) (สังคหวัตถุสี่ ทาน ปิยวาจา อตถจริยา สมนัตตตา อันเป็นคุณธรรมภายนอก) ๑๐. มีสติ ๑๑. จิตแน่วแน่ (สมาธิ) ๑๒. คิดเป็น (โยนิโสมนสิการ)

ไม่แพ้ ไม่ยอมแพ้ต่อปัญหา คนใจสู้ ภายใความทุกข์
ที่เกิดขึ้นก็ยังมีความสุขอยู่ด้วยว่า กำลังได้สิ่งที่ยากได้
ถึงจะยากก็จริง แต่ว่ากำลังได้คุณธรรมข้อสำคัญ

เรื่องการปลุกฝังจิตจะเกิดจากโยนิโส
มนสิการ ความสามารถที่จะเปลี่ยนแนวความคิด
ให้เป็นความคิดที่ทำให้เกิดกำลังใจ อย่าไปคิดใน
ทางที่จะบั่นทอนกำลังใจ งานนี้มันมีปัญหามากมาย
ก็ดูว่าถ้าไม่แก้ไขแต่ปล่อย ถามว่าปล่อยแล้วมันจะดี
หรือ เราก็ต้องแก้ แต่ส่วนมากที่จะทำให้เราหมดกำลังใจ
ใจไม่ใช่ตัวปัญหา แต่มันเป็นการคิดเรื่องปัญหาว่าปัญหา
นี้ถ้าเราแก้ไม่ได้เดี๋ยวต้องให้คนออก และถ้าให้คนออก
คนตงงานก็จะส่งสารเขา คนนั้นเขากำลังเดือดร้อนเรื่อง
เงินเรื่องทองอยู่แล้ว เรื่องนี้ถ้าเราไม่แก้เดี๋ยวต่อไปคู่แข่ง
เขาก็จะได้งาน เราก็จะไม่มีงาน ถ้าไม่มีงาน....คือจะคิด
ปรุงแต่งต่างๆ นานา ด้วยความเป็นห่วงเรื่องปัญหา แต่
ในกระบวนการการแก้ปัญหาเองก็อาจจะมีความสุข
อยู่ด้วย การแก้ปัญหาคือเน้นที่ละขั้นทีละตอน เรามีสติ
ในแต่ละขั้นที่เราก้าวไป ความทุกข์ส่วนหนึ่งอยู่ที่การ
ครุ่นคิดเรื่องปัญหามากกว่าตัวปัญหา คือครุ่นคิดด้วย
ปรุงแต่งด้วย

ถาม ในสถานที่ทำงานเราควรทำตัวอย่างไร ไม่ให้เป็นที่ดีฉินินทาของผู้อื่นครับ

ตอบ พระพุทธเจ้าท่านสอนว่าคนพูดมากเขาก็ินินทา คนพูดน้อยเขาก็ินินทา คนไม่พูดเลยเขาก็ินินทา ไม่มีใครในโลกนี้ที่เขาไม่ินินทา อย่าไปหวังเลยว่าจะทำงานโดยไม่มีใครินินทา อย่าไปคิดว่าถ้าเราทำงานแบบดีเลิศประเสริฐ ไม่มีข้อบกพร่องแม้แต่ข้อเดียวแล้วคงจะพ้นจากการินินทาไม่เลย ในการินินทาผู้ินินทาก็มีเจตนาต่างๆ บางที่เขาอาจจะไม่ชอบเรา หรืออิจฉาเรา เขาจะหาอะไรมาินินทาเราได้ ทั้งๆ ที่ไม่จริงก็ใส่ร้ายเราได้ ถ้าเป็นคนเก่งก็แน่นอนคือโทษของความเก่งคือต้องมีคนอิจฉา คนอิจฉาแล้วเขาอยากจะทำให้คนที่เคารพเราเสียศรัทธา เพราะฉะนั้นก็ต้องหาอะไรมาว่าเราจนได้

การที่เราทำดีทุกประการไม่ใช่ว่าปลอดภัยแล้วไม่มีใครินินทาเราได้ ใช่ ถ้าโลกนี้ถูกต้อง ถ้าโลกนี้ยุติธรรมก็ใช่ แต่โลกนี้มันไม่ยุติธรรม โลกนี้เป็นโลกของคนมีกิเลส เพราะฉะนั้นต้องยอมรับ แต่ในขณะที่เดียวกันถ้าหากว่าเราทำดีที่สุดที่เราทำได้ เมื่อเราถูกินินทาในสิ่งที่ไม่จริง

ใจหนึ่ง ก็สบายใจว่าไม่ใช่ เราก็คอยชี้แจงตามความเป็นจริงในเวลาอันสมควร แต่ถ้าหากว่าเรามีข้อบกพร่องอยู่ แล้วเขามานินทา ถึงจะเรื่องนั้นไม่จริงเรารู้ว่าเรื่องอื่นที่เป็นจริงก็มีอยู่เหมือนกัน มันก็เลยทุกซัดได้

เราถือนินทาเป็นส่วนหนึ่งของโลก สรรเสริญอยู่ที่ไหนนินทาอยู่ที่นั้น โลกมนุษย์เป็นโลกที่ต้องมีทั้งสองอย่าง แม้แต่พระพุทธเจ้าก็มีคนสรรเสริญด้วยนินทาด้วย พระอริยเจ้าทั้งหลายก็เหมือนกัน พระอริยเจ้าไม่ได้ทำอะไรผิดก็มีคนเข้าใจท่านผิด จับคำพูดของท่านไปบิดเบือน หรือว่าจำผิดแล้วก็ไปพูดต่อ ทำให้ท่านเป็นที่ตำหนิติเตียนก็มี มันธรรมชาติของโลก

๑๘

ถาม แต่ประเด็นคงไม่ได้อยู่ที่ว่าใครจะนินทาว่าอย่างไร เราก็ไม่สนใจ ปล่อยไปเลย คงต้องหยิบมาวิเคราะห์ด้วย เพื่อเป็นบทเรียน ใช่มั้ยครับ

ตอบ ก็ใช่บางที่เป็นเรื่องจริง เราไม่สนใจเลยมันก็น่าเสียดาย เพราะว่าผลดีของการอยู่ในหมู่อย่างหนึ่งก็คือ เขาสามารถจะชี้ชุมทรัพย์ของเราได้ใช่ไหม เราก็ต้องมี

จุดบอดแน่นอน แต่ถ้าเราอยู่คนเดียวเราก็ไม่เห็น อยู่จน
วันตายเราก็ยังไม่เห็น ถ้าอยู่กับเพื่อนเวลาคนชี้ให้เราเห็น
จุดบอดของตัวเอง เราก็คงไม่ชอบ แต่ที่จริงถ้าพูดในภาพ
รวมของชีวิตก็เป็นสิ่งที่มีประโยชน์

๑๘

ถาม อีกอย่างหนึ่งก็อาจจะขึ้นอยู่กับว่าใครเป็นผู้พูดด้วย
ใช่ไหมครับ สมมติว่าใกล้ชิดกับเราขนาดไหน ถ้ายิ่งใกล้
มากก็อาจจะยิ่งรู้สึกมาก

ตอบ ใช่ มันอยู่ที่ว่าผู้โน้มนำนั้นมีความหมายกับเราอย่างไร
คือถ้าเป็นคนที่เราถือว่าต่ำกว่าเรา เขานินทาเราก็เฉย ๆ ไม่
ค่อยรู้สึกอะไร แต่ถ้าเป็นคนที่เราเคารพนับถือ ต้องการให้ท่าน
มองเราในแง่ดี ถ้าท่านกลับมองเราในแง่ร้าย เราก็จะทุกข์
มาก แต่สิ่งที่เราควรระวังก็คือ บางทีคนเป็นศัตรูและ
คนมีเจตนาร้าย บางทีเขาก็โน้มนำในเรื่องจริงก็ได้ คือไม่ใช่
ว่าเพราะเขาไม่ชอบเรา หรือเพราะเขาอิจฉาเรา คำตำหนิ
เราต้องผัดเสมอไป ไม่ใช่ใส่ร้ายเสมอไป เขาอาจจะหยิบเอา
ความจริงมาว่าเราก็ได้ ฉะนั้นเราต้องพร้อมที่จะวางใจเป็น
กลางเป็นอุเบกขาในการวิเคราะห์สิ่งที่พูดว่าใช่หรือไม่ใช่

ถาม ผู้บริหารองค์การควรมีนโยบายอย่างไร เพื่อให้เกิดความสามัคคีในหมู่พนักงานและเพื่อนร่วมงานทั้งปวงครับ

ตอบ ประการหนึ่งก็อยู่ที่ว่าผู้บริหารต้องไม่ลำเอียง ไม่อคติต่อใคร ต้องยุติธรรม ถึงแม้ว่าจะมีความรู้สึกรักว่าชอบคนนั้น ไม่ชอบคนนี้ก็ตาม เรื่องธรรมดา แต่อย่าให้แสดงออกจนกระทั่งเกิดความอิจฉากันภายในหมู่ลูกน้องในผู้ใต้การบังคับบัญชา และบริหารด้วยการเป็นตัวอย่างที่ดี เรื่องการพูดการแสดงออก การที่ยกความสามัคคีขึ้นมาเป็นอุดมการณ์ คือไม่ได้เอาผลผลิตของบริษัท หรือว่าสิ่งที่วัดได้เป็นเครื่องตัดสินว่ากิจกรรมสถาบันบริษัทของเราก้าวหน้าเพราะว่ากำไรเพิ่มขึ้นอย่างนั้นอย่างนี้ อันนั้นก็เป็นแค่ส่วนหนึ่งหรือประเด็นหนึ่ง แต่ว่าเราควรจะต้องว่าความสุขของคนงาน ถึงแม้ว่าจะวัดไม่ได้ว่ากี่หน่วยๆ ก็เป็นส่วนหนึ่งในความสำเร็จของสถาบัน

อาตมาเคยบอกว่าความสามัคคีมันมีสองประเภท ความสามัคคีของนักปราชญ์และความสามัคคีของอันธพาล ความสามัคคีของอันธพาลก็คือ “คุณไม่ว่าฉัน

ฉันจะไม่ว่าคุณ อันนี้ก็สามัคคีได้ สามัคคีแบบไม่พูดใน
สิ่งที่ไม่ดี แต่ความสามัคคีของนักปราชญ์คือ “ผมมีอะไรไม่
ดีงาม ช่วยชี้แนะผมด้วย และถ้าคุณทำอะไร ไม่ถูกต้อง
ผมขออนุญาตบอกและหวังว่าคุณจะไม่โกรธ” คือสามัคคี
กันเพราะว่าแลกเปลี่ยนความรู้สึกนึกคิดมุมมองทุกสิ่งทุก
อย่างด้วยความเคารพ ให้ข้อมูลให้เสียงสะท้อนกลับ

ถ้าเราเข้าใจว่าการให้เสียงสะท้อนจะเกิดผลกระทบ
ถ้าเกิดผลกระทบแล้วมันจะเสียความสามัคคีเพราะฉะนั้น
ไม่พูดดีกว่า อันนั้นก็เป็นความคิดผิด ความคิดที่มีผลร้าย
ต่อสถาบันในระยะยาว ในความสามัคคีในระยะยาว
นี้มันอาจจะต้องมีคลื่น มันจะต้องมีบางช่วงที่ไม่สามัคคีแต่
เพื่อความสามัคคีในระยะยาว คือบางอย่างดูโกลั้ๆ มันก็ดู
วุ่นวาย ถ้าถอนออกมาก็ดูสงบบ้าง ถ้าเราอยู่ใกล้เข้าไปแล้ว
โอ้ย ไม่ได้หรอก เดี่ยวเขาจะไม่พอใจ เดี่ยวมันจะอย่างนั้น
อย่างนี้ แต่ถ้าไม่พูดแล้ว ในระยะยาวนี้ ยิ่งไม่สามัคคีกัน
ใหญ่ ยิ่งไม่ไว้วางใจกันใหญ่

ถาม ถ้าอยู่ในองค์กรที่เพื่อนร่วมงานกับผู้บริหารมีศีลไม่เสมอกัน การที่เราบอกว่าเราควรจะเป็นชุมชนของคนที่ว่า ถ้าคุณมีอะไรคุณบอกผม ผมมีอะไรผมจะบอกคุณ ปรากฏว่ามันอาจจะเป็นอย่างเดียว พอบอกเข้าก็เกิดโกรธขึ้นมา เราจะทำอย่างไรที่จะสร้างบรรยากาศให้เป็นชุมชนของกัลยาณมิตรที่ว่าเป็นสามัคคีของปราชญ์ที่แท้จริง

ตอบ อันนี้ไม่ใช่เรื่องที่จะบังคับได้ มันอยู่ที่ว่าผู้บริหารก็เรียกประชุม บอกว่านี่คือความคิดของผม ผมอยากจะทำบรรยากาศที่เราเป็นกัลยาณมิตรต่อกัน หรือว่าเราสามารถอยู่อย่างสมานสามัคคีแบบนักปราชญ์อย่างที่พระพุทธเจ้าท่านสอน โดยถือหลักให้ข้อมูลซึ่งกันและกัน ไม่ตำหนิตีเดียยนแต่ว่าเปิดเผยความรู้สึกความคิดความเห็นอะไรต่างๆ ด้วยความเคารพซึ่งกันและกัน ถึงแม้ว่าเราไม่ได้ ๑๐๐ เปอร์เซ็นต์ เพราะว่าเราต่างคนต่างมีอัตตาก็มีเลส แต่อย่างน้อยถ้าเราถือเป็นหลักการ เป็นอุดมการณ์ของหน่วยงาน มีใครว่าอะไรไหม คือมันต้องตกลงเป็นเอกฉันท์อยู่ในที่ประชุมก่อน ถ้าหากว่าบางคนถือหลักนี้ บางคนไม่ถือก็คงไม่ได้ผลแน่นอน

ความสำเร็จจะอยู่ที่การที่เราค่อยๆ เกลี่ยกล่อม ค่อยๆ พุด ค่อยๆ คุยกันว่าถ้าทำอย่างนี้นั้นจะมีผลดีอย่างไร การที่จะพุดมันจะมีขอบเขตอย่างไร อย่างเช่นไม่ควรจะเป็นเรื่องส่วนตัว นอกงานอะไรอย่างนี้ เรื่องคุณจะผิดศีลที่บ้านหรือที่อื่นนี้ไม่ใช่เรื่องของที่ทำงาน แต่เราพุดเรื่องภายในองค์กรนี้ ต้องการให้เป็นอย่างนี้ มันก็ต้องมีกติกาสำคัญจะต้องเป็นข้อตกลงที่เป็นเอกฉันท์ ที่ว่าในการประชุมมีใครขัดข้องไหม หากไม่มีใครขัดข้อง เป็นที่ตกลงก็ไม่ต้องพุดอะไร คือเป็นกติกาขององค์กรแล้ว ผู้ที่ไม่พอใจหรือเกิดเปลี่ยนใจไม่อยากปฏิบัติตามก็อาจจะต้องให้ออก เพราะว่านี่ก็เป็นข้อตกลงของส่วนรวม

๒๒

ถาม ถ้าเจ้านายในที่ทำงานให้เราทำในเรื่องที่เห็นว่าผิดศีลธรรม เราจะมีวิธีการอย่างไรที่จะหลีกเลี่ยงไม่ต้องทำ โดยไม่สร้างปัญหาหรือความไม่พอใจให้กับผู้บังคับบัญชา ซึ่งในประเด็นนี้ถ้าวิธีการเราไม่ดีพอ ในที่สุดก็อาจจะกระทบต่อความมั่นคงในอาชีพการงานของเราได้ อาจจะถูกเชิญออกได้ครับ

ตอบ ก็นี่แหละเป็นเรื่องยาก ถ้าเราอยู่ในองค์การในสถาบันในบริษัทที่การจะอยู่ที่นี่ได้มันจะต้องยอมผิดศีล แต่แต่ละคนต้องชั่งน้ำหนักหรือดูความจำเป็นมากน้อยแค่ไหนที่จะต้องอยู่ตรงนี้ ความสำคัญของศีลธรรมในชีวิตของเรา แต่แต่ละคนก็ต้องพิจารณาเอาเอง ถ้าเรารู้สึกว่าบาปกรรมที่เกิดขึ้นมันมาก เงินเดือนอาจจะเป็นเงินเดือนสูง อาจจะได้ผลประโยชน์บางอย่าง มันไม่คุ้มกับบาปกรรมเราก็พยายามย้ายไปทำงานที่อื่น แต่ถ้าบางครั้งเราอาจจะรู้สึกที่ไม่ชอบเลยเป็นบาปกรรม แต่ว่าไม่รู้จะทำอย่างไร มันไม่มีงานทำจริงๆ ถ้าเป็นเช่นนั้นจริงๆ แล้วคงถูกบังคับด้วยสถานการณ์ ด้วยเหตุการณ์ ด้วยเศรษฐกิจอะไรบางอย่าง ก็ต้องอดทนหรือทำให้น้อยที่สุดเท่าที่จะทำได้ และอย่าไปหาข้ออ้าง อย่าไปลืมนะสิ่งที่ทำมันเป็นบาป อย่าไปปิดบังอำพราง อย่าไปหลอกตัวเองว่าไม่เป็นไรเพราะเราไม่ยินดี เราต้องไม่ประมาท และพยายามทำให้น้อย เรามีโอกาสที่จะหยุดเมื่อไหร่ก็พยายามหยุดแล้วไปทำอย่างอื่นแทน

ในบางกรณีถ้าเป็นเรื่องที่เราเลี่ยงได้ เราควรจะอ้างว่าเราได้รับศีล ๕ จากครูบาอาจารย์ เราไม่กล้าผิดศีลคือถ้าผู้บังคับบัญชาหรือผู้ปกครองหรือว่าผู้จัดการเป็น

เจ้านายทราบว่ที่เราไม่ทำอย่างนี้ไม่ใช่เพราะดีอ้วน แต่เพราะเราเป็นชาวพุทธ และเราก็กสมาทานศีล หรือเราอธิษฐานต่อหน้าครูบาอาจารย์ว่าจะทำอย่างนั้น คือไม่ใช่เป็นเรื่องส่วนตัว แต่เป็นเรื่องหลักการเรื่องของศาสนา อันนั้นอาจจะช่วยบ้างว่า บอกกับเจ้านายว่าผมเสียใจมากผมไม่อยากจะสร้างความลำบากให้กับองค์การ แต่ผมทำไม่ได้เพราะมันผิดศีล ผมสมาทานศีลกับครูบาอาจารย์ ผมทำผิดไม่ได้

๒๓

ถาม ในกรณีที่ครอบครัวมีอาชีพที่อาจจะไม่สอดคล้องกับการรักษาศีล เช่นศีลข้อที่ ๑ ศีลข้อที่ ๕ ถึงแม้อาชีพนั้นจะไม่ผิดกฎหมาย เราในฐานะลูกหลาน ชีวิตของเราตั้งแต่วัยเด็กได้รับประโยชน์และสิ่งอำนวยความสะดวกจากอาชีพการงานของพ่อแม่ เมื่อเราโตขึ้นแล้วเราก็มีความไม่สบายใจในอาชีพงานเหล่านี้ เราควรจะทำอย่างไรดีในฐานะที่เป็นลูกที่ต้องสืบวงศ์ตระกูล และสืบทอดธุรกิจ และในประเด็นที่การที่เราจะต้องกตัญญูรู้คุณต่อพ่อแม่ที่เลี้ยงเรามา ขณะเดียวกันเราก็ต้องพิจารณาประเด็นที่ว่าเราอยากจะเป็นชาวพุทธที่ดีด้วย

ตอบ มันก็เข้าข่ายกับที่ตอบไปแล้วว่า เมื่อเรามีอาชีพที่
ผิดศีล หรือทำให้ต้องผิดศีลแล้ว ถ้าเปลี่ยนได้ก็ควรจะ
เปลี่ยน แต่เมื่อมันมีเหตุปัจจัยบางอย่างทำให้เปลี่ยนยาก
อาจจะเป็นความกดดันทางเศรษฐกิจ หรือจะเป็นเรื่อง
บุญคุณของพ่อแม่ หรือเรื่องการตอบแทนบุญคุณอย่าง
ใดอย่างหนึ่ง อันนี้ก็เป็นเรื่องที่ว่าแต่ละคนก็ต้องพิจารณา
ว่า ในบางครอบครัว พ่อแม่อาจจะมี ความภาคภูมิใจมาก
นี่คือบริษัทของตระกูลนี้ตั้งหลายชั่วอายุคนแล้ว เราต้อง
รักษาไว้ บางทีเราปฏิเสธยาก แต่ในขณะเดียวกันพ่อแม่
บางคนอาจจะบอกว่าเห็นใจ ตอนพ่อหนุ่มๆ พ่อไม่มีทาง
เลือก แต่ตอนนี้ครอบครัวเรามีฐานะดีแล้ว ถ้าลูกอยาก
จะขายบริษัทนี้แล้วก็ไปทำอย่างอื่นพ่อไม่ว่า คือมันไม่มี
หลักตายตัว มันแล้วแต่ครอบครัว

อีกวิธีหนึ่งคือสมมติว่าเราทำในเรื่องบริษัทของคุณ
พ่อคุณแม่ ซึ่งต้องผิดศีลข้อใดข้อหนึ่ง ถ้าเราขยายกิจการ
ก็มีกิจการที่สอง และคอยขยายกิจการที่สองให้เพิ่มมาก
ขึ้น ให้กิจกรรมแรกมีความสำคัญลดน้อยลง ในลักษณะ
นี้อย่างน้อยก็มีความพยายามที่จะให้สิ่งที่ไม่ถูกมีน้อยลง
ถึงจะไม่ได้ปิดทีเดียว เพียงแต่ว่าความสำคัญกำลังไปสู่
เรื่องที่สองที่ไม่เป็นบาปกรรม

ถาม ภรรยาหรือสามีที่ทำหน้าที่เป็นแม่บ้านหรือพ่อบ้าน คือทำงานบ้าน บางครั้งอาจจะรู้สึกตัวเองว่าด้อยค่า ทำแต่งงานที่ใช้แรงงานไม่มีตำแหน่งไม่มีเงินเดือน ตัวเลขจีดีพีของประเทศก็ไม่มีการบันทึกว่าเป็นส่วนที่จะช่วยสร้างมูลค่าเพิ่มให้แก่ระบบเศรษฐกิจ พระอาจารย์จะมีคำแนะนำอย่างไรกับบุคคลเหล่านี้ครับ

ตอบ ดัชนีดังกล่าวหรือพวกตัวเลขจีดีพี เป็นแค่ข้อสมมติอย่างหนึ่ง เป็นการมองเศรษฐกิจในมุมมองหนึ่ง แต่ไม่ใช่ว่านี่คือเศรษฐกิจ นี่คือการกระทำที่มีความหมาย ก็เป็นแค่ธรรมเนียมว่าจะเอาจีดีพี เอามูลค่าเพิ่มอะไรพวกนี้มาเป็นหลัก ถ้าเราถือว่ากิจกรรม การกระทำอย่างใดที่มีประโยชน์ที่จำเป็นที่ต้องทำ ไม่ทำแล้วเดือดร้อน ก็ต้องถือว่างานบ้านนี้สำคัญมาก มันอยู่ที่ว่าเรายอมรับในหลักการว่าสิ่งที่วัดได้ไม่ใช่สิ่งที่มีความสำคัญว่าสิ่งที่วัดไม่ได้เสมอไป อย่างเช่นบางอย่างวัดได้แต่ก็ไม่ค่อยมีความหมาย แต่ความรักของพ่อแม่ เราไม่มีทางจะวัดได้ว่ากี่หน่วย คนๆ นี้รักลูกกี่หน่วยๆ วัดไม่ได้ แต่ก็ถือว่าเป็นเรื่องสำคัญมาก

หลายสิ่งหลายอย่างที่เป็นฝ่ายนามธรรมเรานับไม่ได้ แต่ถือว่าถ้าไม่มีสิ่งเหล่านี้ชีวิตเราก็จะแห้งแล้ง ชีวิตเราจะไม่มีอะไร ในขณะที่เดียวกันใน การกระทำของมนุษย์หลายอย่างนี้ไม่ได้ทำให้เกิดจิตดีพี การทำทาน การเสียสละเวลาส่วนตัวเพื่อส่วนรวม งานอาสาสมัครเพื่อสังคมต่างๆ ก็ไม่ได้ทำให้เกิดผลดีผลบวกในความหมายของเศรษฐศาสตร์ แต่ทำให้สังคมเราน่าอยู่ ทำให้คนรักกันมากขึ้นมีน้ำใจต่อกัน เราถือตามหลักว่าความจำเป็นมีไหม จำเป็นแน่นอน เป็นประโยชน์ไหม เป็นประโยชน์แน่นอน ช่วยลดความทุกข์ทำให้เกิดความสุข ก็ใช่ นั่นก็เป็นสิ่งที่น่าเคารพ

๒๕

ถาม ถ้าคุณพ่อคุณแม่อย่างเข้าสู่ปัจฉิมวัยแล้ว แต่ยังเปี่ยมด้วยพลัง ด้วยฉันทะที่จะทำสิ่งดีๆ งามๆ ควรจะมีหลักพิจารณาประการใดบ้างในการใช้ชีวิตให้เกิดความสุข มีความสมดุล มีความพอดี ได้ประโยชน์จากการทำงาน หลังเกษียณ โดยไม่เป็นการบั่นทอนสุขภาพ ลูกหลานก็ไม่ต้องห่วงมาก และก็มีโอกาสปฏิบัติธรรมด้วย

ตอบ ผลการวิจัยออกมาตรงกันหลายชิ้นแล้วว่าผู้ที่อยู่ในปัจฉิมวัยมีกิจกรรมมีการคิดการทำในสิ่งต่างๆ หรือว่ามีความกระตือรือร้นพอสมควรจะมีอายุยืนกว่าคนที่อยู่เฉยๆ ไม่ทำอะไร ฉะนั้นความร่าเริง ความรู้สึกเป็นตัวของตัวเอง ผู้ที่รักษาสุขภาพกายและมีกิจกรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งกิจกรรมที่ช่วยคนอื่น อันนั้นก็ถือว่าสมควรแล้วหรือเรื่องว่ามีผลกระทบต่อตัวสุขภาพ แต่ละคนก็ต้องรู้ของเขาเอง เรื่องการเล่นกีฬา งานอดิเรกต่างๆ เป็นเรื่องของความพอดี แต่ที่หลายๆ คนรู้สึกที่ไม่ทำงานแล้วเป็นภาระ วิธีแก้ที่ดีก็คือหากิจกรรมที่ทำเพื่อคนอื่น จะเป็นการทำงานกับมูลนิธิ กับงานการกุศลต่างๆ คือเป็นการกระทำของตัวเองที่มีผลดีต่อชีวิตของคนอื่น นี่ก็เป็นการพิสูจน์ว่าชีวิตของเรามีความหมาย ทำให้เรื่องที่ดีเกิดขึ้น สิ่งที่ดีก็ดียิ่งขึ้นไป เพราะเรานี้ก็จะเป็นสิ่งที่เป็นกำลังของผู้ที่ไม่ทำงานแล้ว เกษียณแล้ว

ถาม ผู้ใหญ่บางท่าน ส่วนใหญ่ที่เป็นผู้ชาย เมื่อผ่านพ้นวัยทำงานมาแล้ว โดยเฉพาะท่านที่เคยมีตำแหน่งงานใหญ่โตจะมีความหงอยเหงาซึมเศร้าไม่เห็นคุณค่าของตัวเองไม่มีความสุข ไม่รู้จะทำอะไรกับชีวิต บางท่านออกไปทางขี้หนูดึงตัวรำคาญ พระอาจารย์มีคำแนะนำอย่างไรให้แก่ผู้ใหญ่เหล่านี้ ให้สามารถเปลี่ยนมุมมองให้ชีวิตมีความสุข และมีความหมายที่ดีขึ้นครับ

ตอบ เขาว่าชีวิตเราไม่ได้จบอยู่ด้วยความตาย ชีวิตนี้จริงอยู่หมดพร้อมกับธาตุ ๔ ดิน น้ำ ลม ไฟ แต่ว่าเราก็ยังต้องไปเดินทางในวัฏสงสารต่อไป ในช่วงท้ายของชีวิตเราควรจะทำให้ความสำคัญกับการเตรียมใจให้จิตใจของเรามีคุณภาพ จิตใจของเราได้รับสิ่งที่ป็นนามธรรม ที่เราเคยละเลยในชีวิตทำงาน ในชีวิตทำงานเรามุ่งผลสำเร็จในเรื่องทางโลกเรื่องการเลี้ยงชีพ เรื่องการเลี้ยงครอบครัว เป็นต้น คือทำหน้าที่เพื่อคนอื่นกันมาก

พอเราอายุมากขึ้นแล้วงานทางจิตใจ งานเพื่อพัฒนาตัวเองงานเพื่อจะเข้าถึงสิ่งสูงสุดที่มันควรจะเข้าถึงก็ยังมีเหลืออยู่อีกมากมาย เมื่องานประเภทหนึ่งเราไม่ได้

ทำแล้ว ก็ต้องย้ายมาทำงานในส่วนที่เรายังไม่เคยทำหรือ
ทำได้น้อย คือเรื่องการพัฒนาจิตใจ พัฒนาชีวิต เรื่องการ
ทำวัตรสวดมนต์ การอ่านหนังสือธรรมะการฟังการเรียน
หลักธรรมเรื่องการภาวนา การรู้จักบริหารจิตใจในการ
ปล่อยวางความคิด คนที่อายุมากแล้วทุกคนก็เคยหนุ่ม
สาวมาแล้ว คงจะจำได้ว่าเวลาเราอยู่ในวัยหนุ่มสาว เรา
ก็เจอคนแก่ชี้หงุดหงิดชี้รำคาญ เรารู้สึกอย่างไรบ้าง เรา
ก็บอกว่าตอนนี้ตัวเรากำลังจะเป็นคนแบบนั้นเหมือนกัน
เราจะพอใจไหม อยากจะเป็นอย่างนั้นไหม กลัวไหม ถ้า
บอกว่าไม่อยากจะเป็นอย่างนั้นแล้ว กลัวที่จะเป็นอย่าง
นั้นแล้ว เรายังมีเวลา แต่มันเป็นงานชิ้นใหม่ **เราจะ**
ไปถือว่าเราเป็นผู้ใหญ่ไม่ได้ เรื่องนี้ต้องถือว่าเรายัง
อยู่อนุบาล เพราะเรายังไม่ได้เริ่มทำเสียที

เรื่องการจะปล่อยวางความคิดฟุ้งซ่านวุ่นวายในการ
งาน รู้จักปล่อยวางให้จิตใจของเราเป็นกลางเป็นอุเบกขา
มีสติ นี่ก็เป็นงาน เป็นสิ่งท้าทาย ถ้ายังไม่เป็นพระอรหันต์
จะเป็นงานที่เราจะทำได้ตลอดถึงลมหายใจสุดท้ายในชีวิต
นั่นก็เป็นงานเยอะเลยที่จะทำให้ชีวิตเรามีแก่นสาร และ
ถ้าเราตั้งใจทำงานตามนี้แล้วก็ยังมีผลดีต่อลูกต่อหลานต่อ
คนรอบข้าง นอกจากตัวเราเองได้รับประโยชน์จากธรรมะ

แล้วก็ทำให้คนอื่นเลื่อมใสว่า คุณยายคนนั้นคุณตาคนนี้ แต่ก่อนเป็นคนเอาใจยาก เป็นคนที่ขี้อำนาจเหลือเกิน ขี้อวดหงิด ตอนนี้เขาเมตตา มีน้ำใจคอยดูแลคนอื่น คอยเมตตาลูกหลาน อดทนมาก คนฟังแล้วก็เกิดความเลื่อมใส ไม่ใช่เพราะเราเทศน์ให้เขาฟัง แต่เพราะเห็นว่าเพราะเขาหันมาสนใจการปฏิบัติธรรม ในการพัฒนาชีวิตเขาแล้ว ก็ทำให้เป็นคนน่ารักขึ้นเยอะเลย ก็เป็นเรื่องที่ดี

๒๗

ถาม ถ้าจะเริ่มต้นเมื่อหลังเกษียณ โดยยังไม่เคยทำมาก่อน และยังไม่แน่ใจว่าอยากจะทำหรือเปล่า ควรทำหรือเปล่า จะทำอย่างไรก็ยังไม่ทราบวิธีการ จะขอวิธีง่ายๆ พระอาจารย์จะแนะนำอย่างไรดีครับ

ตอบ เริ่มต้นตอนที่เวลาว่างมากขึ้น ก็ไปเที่ยวไปหาพระไปเที่ยวด้วยไปชมธรรมชาติ ไปเที่ยวแบบธรรมดาๆ แต่ระหว่างการเดินทางก็แวะไปหานักปราชญ์ผู้รู้ครูบาอาจารย์ คอยเรื่องชีวิต คอยเรื่องธรรมะ มันก็สนุกด้วยและได้ความรู้แบบง่ายๆ มันซึมซับเข้าไป ควรจะมีการทำวัตรสวดมนต์บ้าง ถ้าชอบสวดบาลีก็สวดบาลี ถ้าชอบสวดแปลก็สวด

แปล ถ้ามีแปลบ้างก็ดีเพราะว่าบทสวดมนต์แต่ละบทมีความหมายที่ดี ถ้าเราท่องได้มันก็เป็นประโยชน์

สิ่งที่ดีที่สุดอย่างหนึ่งสำหรับคนสูงอายุคือการฝึกท่องจำ มันเป็นการบริหารสมองที่ดีเยี่ยม เพราะฉะนั้นการท่องจำบทสวดมนต์ต่างๆ นี่ถือว่าเป็นการบริหารสมองที่ดีด้วย มีโอกาสได้ทำวัตรสวดมนต์ การเจริญสติ ไม่ต้องนั่งขัดสมาธิกับพื้นก็ได้ คือให้นั่งเก้าอี้ เพียงแต่ทำให้นั่งตัวตรง อย่าไปพิงมากจะสบายจนเกินไป ให้อยู่กับลมหายใจ เริ่มต้นให้นับลมหายใจง่ายๆ นับหายใจเข้าหนึ่ง หายใจออกหนึ่ง เข้าสอง ออกสอง เข้าสาม ออกสาม เข้าสี่ ออกสี่ เข้าห้า ออกห้า นับถึงห้าแล้วตั้งต้นใหม่ หนึ่งๆ สองๆ สามๆ ถึงหกๆ ตั้งต้นใหม่นับหนึ่งถึงเจ็ด ตั้งต้นใหม่หนึ่งถึงแปด ตั้งต้นใหม่หนึ่งถึงเก้า ตั้งต้นใหม่หนึ่งถึงสิบ ถือว่าหนึ่งรอบ

ให้ลองดูว่าจะได้ไหม ให้มีสติไม่เผลอเลยตลอดหนึ่งรอบ คือไม่ให้เผลอแม้แต่เลขเดียว นับหนึ่งถึงห้า หนึ่งถึงหก หนึ่งถึงเจ็ด หนึ่งถึงแปด หนึ่งถึงเก้า หนึ่งถึงสิบ ถ้าได้หนึ่งรอบ สองรอบแล้ว สองรอบหรือสามรอบ ถ้าสามรอบแล้ว สติเราพอสมควรแล้วไม่ต้องนับแล้ว อยู่กับลมหายใจที่จุดใดจุดหนึ่ง จะอยู่ในรจฺจมุข ปลายจฺจมุข ริมฝีปาก

จะอยู่ที่คอ จะอยู่ลิ้นปี จะอยู่ที่ท้อง ข้อใดข้อหนึ่งที่รู้สึกสบาย แล้วก็ให้อยู่กับลมหายใจตอนนั้น อันนี้คือจุดเริ่มต้นของการภาวนา พยายามอยู่ในปัจจุบัน คือคนหนุ่มคนสาวชอบคิดเรื่องอนาคตเสียส่วนใหญ่ คนแก่นี้เอาแต่เรื่องอดีต คิดแต่เรื่องอดีต พอพูดอะไรก็ซ้ำซาก เอาอีกแล้ว คุณยายจะเล่าเรื่องนั้น เรื่องครั้งที่หมื่น ครั้งที่สองหมื่นแล้ว เพราะว่าจิตใจของคุณตาคุณยายก็อยู่ในอดีต คนนั้นพูดออกมา ก็มีแต่เรื่องอดีตออกมา มันก็น่ารักอยู่แต่ว่าพูดหลายครั้งๆ ลูกหลานซักจะไม่ไหวแล้ว ฉะนั้นการฝึกให้อยู่ในปัจจุบัน มันก็ดีหลายอย่าง ทำให้จิตใจปลอดโปร่งผ่องใส เราจะไม่เป็นคนซ้ำซากพูดแต่เรื่องเก่าๆ

๒๘

ถาม หลายคนมีข้อสงสัย มีคนตั้งข้อสังเกตว่าการทำงานของพระคืออะไร เป็นอย่างไร พระมีอาชีพไหม บางคนก็บอกว่าพระไม่มีอาชีพ ก็อยากจะขอให้พระอาจารย์ได้อธิบายมุมมองตามหลักพระพุทธศาสนาครับ

ตอบ คือพระมีสัมมาอาชีพในความหมายในอริยมรรคมีองค์แปด นั่นก็คือการเลี้ยงชีพด้วยทาน โดยที่ผู้มิ

ศรัทธานำมาถวาย สรุปลว่าบิณฑบาตคือสัมมาอาชีวะ
ของพระ อยู่ด้วยอาศัยอาหารบิณฑบาตหรือสิ่งที่
ญาติโยมถวาย นั่นก็เป็นอาชีวะในความหมายคือวิธี
ที่จะได้ปัจจัยสี่ พระปฏิบัติดีปฏิบัติชอบเป็นผู้ที่รักษา
พระวินัยที่เป็นข้อบังคับของพระสงฆ์แล้วก็ถือว่าเป็น
มาตรฐานต่ำสุด คือพระอยู่ในกรอบของพระวินัย

นอกเหนือจากนั้นแล้ว งานของพระก็คือการ
พัฒนาตนในด้านศีล สมาธิ ปัญญา และการเผยแผ่
การแบ่งปันความรู้ความเข้าใจในเรื่องนี้ให้กับเพื่อน
มนุษย์ด้วยกัน พระมีหน้าที่เป็นตัวอย่างที่จะเป็นข้อ
พิสูจน์หรือเป็นกำลังใจกับคนทั่วไปหรือคฤหัสถ์ว่าการ
ประพฤติปฏิบัติตามหลักคำสอนของพระพุทธเจ้ามีจริงมี
ผลจริง ไม่ใช่ว่าพระไม่ทำแต่ว่าสอนคนอื่น พระต้องเป็น
ตัวอย่าง วิธีชีวิตของพระก็เป็นส่วนหนึ่งในการที่ท่านจะ
ทำงานให้กับสังคม เป็นผู้ปฏิบัติตนเป็นตัวอย่างของผู้
มีคุณธรรม สถาบันสงฆ์ก็มีหลักการหลายอย่างที่ชาว
บ้านสามารถเอาไว้เป็นตัวอย่างหรือเป็นข้อคิดในการ
ดำเนินชีวิตของตน

พระมีหน้าที่ในการเรียนในการรักษาคำสอน ใน
การสืบต่ออายุของพระพุทธศาสนา ในการรักษาคำ

สอนของพระพุทธเจ้าไว้อย่างบริสุทธิ์ไม่ผิดเพี้ยน ถ้าการเผยแผ่พุทธศาสนาเป็นหน้าที่ของโยมของคฤหัสถ์อย่างเดียว มันจะค่อยๆ เพี้ยนไปเรื่อยๆ แต่ถ้าเป็นหน้าที่หลักของพระสงฆ์คือคฤหัสถ์ก็มีส่วน แต่ว่าการที่จะรักษาคำสอนทั้งหมดนั้นจะเป็นหน้าที่เป็นความรับผิดชอบของสงฆ์

ในประเทศอย่างเช่นที่อเมริกาที่คฤหัสถ์นำการเผยแผ่พระพุทธศาสนา คำสอนเรื่องการเสียสละเรื่องการออกจากกาม คำสอนเรื่องมรรคผลนิพพาน ส่วนที่นอกเหนือจากประสบการณ์ หรือความมุ่งหวังของคฤหัสถ์ทั่วไปจะค่อยๆ ลดน้อยลง เพราะเวลาอาจารย์ที่เป็นคฤหัสถ์ไปบรรยายธรรมกับผู้ฟังสัปดาห์ละครั้ง คนมา ๕๐ คน ๑๐๐ คน เขามาอาทิตย์ละครั้งหรือเดือนละครั้ง เขาต้องการธรรมะที่จะเอาไปใช้ในชีวิตประจำวัน อาจารย์อาจจะเคยศึกษาเรื่องฌาน เรื่องญาณ เรื่องมรรคผลนิพพาน แต่พูดไปแล้วก็รู้ว่าคนฟังก็ฟังเฉยๆ สิ่งที่เขาต้องการคือธรรมะที่จะเอาไปใช้ได้ เพราะฉะนั้นมันเป็นเรื่องธรรมดาว่าเขาจะพูดถึงเรื่องการเจริญสติในชีวิตประจำวัน เรื่องมีความสุข เรื่องการมีศีลมีธรรมมากขึ้นๆ แม้กระทั่งพูดถึงเรื่องสมาธิ ก็จะเป็นลักษณะที่จะทำให้ไม่ทุกข์กับชีวิตการทำงานชีวิตครอบครัว

บางส่วนของคำสอนไม่ใช่ว่าถูกเซ็นเซอร์ออกไป แต่มันค่อยๆ ลดน้อยลงเพราะว่ามันไม่ตรงความต้องการของชาวบ้าน แต่พอเรามีสถาบันสงฆ์ ผู้ที่ยอมเสียสละความสุขทางโลก ทุกสิ่งทุกอย่างเพื่อมรรคผลนิพพานก็เป็นการรับประกันว่าธรรมะที่จะอยู่ในโลกจะสมบูรณ์บริบูรณ์เหมือนเดิม ฉะนั้นเรื่องนี้จึงเป็นงานที่จะรักษาคำสอนของพระพุทธเจ้าไว้ในโลกไม่ให้เสื่อม ไม่ให้เสียไม่ให้เพี้ยน นี่คือนงานสำคัญของพระเหมือนกัน ยิ่งถ้าในกรณีของสิ่งสำคัญที่สุดคือเรื่องการบรรลุมรรคผลนิพพาน เรื่องการที่จะรักษากระแสของการมีพระอริยเจ้าอยู่ในโลกนี้ เพราะถ้าไม่มีพระอริยเจ้าแล้วพุทธศาสนาก็พิการ อาตมาเคยบอกแล้วว่าวัดป่าเป็นโรงงานผลิตพระอริยเจ้า นี่คือนงานสำคัญยิ่ง

๒๔

ถาม จะขอความกรุณาพระอาจารย์พูดถึงเรื่องอาชีพของครูครับ อาชีพของครูเป็นอาชีพที่คนที่มีความสามารถสูงคนที่สามารถจะเรียกจ้างเงินเดือนได้มาก ส่วนใหญ่แล้วไม่ค่อยอยากทำ เพราะว่าเป็นงานที่ยากและเหนื่อยมาก ถึงแม้จะเป็นงานที่เป็นสัมมาอาชีพอย่างแท้จริง ขอฟัง

ข้อคิดเห็นของพระอาจารย์ในเรื่องสัมมาอาชีวะในฐานะครู และขอคำแนะนำสำหรับผู้คิดว่าอยากจะเป็นครูครับ

ตอบ งานเป็นครูไม่ใช่งานที่เหมาะสมกับคนทุกคน มันขึ้นอยู่กับบุคลิกด้วย บางคนมีวิชาความรู้ ก็อยากจะช่วยสร้างสังคมที่ดีงามแต่ที่ไม่มีจิตวิทยา ไม่รู้จักวางตัวให้เหมาะแก่การสื่อสารให้เกิดการเรียนรู้ขึ้นมาในลูกศิษย์ได้ แต่ถ้าผู้ที่มีบุคลิกเป็นคนที่เก่งในการสื่อสารฉลาดในการสื่อสาร มีความต้องการที่จะมีส่วนร่วมในการเสริมสร้างสิ่งดีงามในสังคม การเป็นครูก็เป็นอาชีพที่ดีเยี่ยม เพราะว่าร่องลงมาจากคุณพ่อคุณแม่ ครูเป็นผู้ที่มีอิทธิพลในชีวิตของเด็กมากที่สุด

การที่จะให้เด็กมีความรู้ความฉลาดพอจะเป็นฐานในการเลี้ยงชีวิตต่อไป ก็ขึ้นอยู่กับครูเป็นหลักใหญ่ และการที่จะเป็นตัวอย่างที่จะให้ประทับใจในสิ่งดีงาม และเป็นผู้ที่มีสัมมาทิฐิ มีศีลมีธรรม อันนี้ก็ขึ้นอยู่กับครูมากเหมือนกัน ถ้าเราต้องการอาชีพที่มีการตอบแทนพอสมควร แต่ไม่ถึงกับรำกัปรวย แต่ว่าสิ่งที่ต้องการคือชีวิตที่มีแก่นสาร อาชีพที่ภูมิใจได้ การเป็นครูก็เป็นอาชีพที่รับการยกย่องตั้งแต่โบราณว่าเป็นอาชีพที่สำคัญ และเป็นอาชีพที่ว่าทำแล้วเป็นบุญเป็นกุศล

ถ้าเราถือว่าเรื่องเงินเรื่องทองเรื่องชื่อเสียงเรื่องอำนาจ สิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งสูงสุดที่คนควรจะได้ในชีวิต คนก็ไม่อยากเป็นครู แต่ถ้าเราสนใจในการช่วยกันสร้างสังคมที่ร่มเย็น การเป็นครูเป็นอาชีพที่น่าสนใจมาก คือมันอยู่ที่ว่าเราต้องการอะไรในชีวิต ถ้าคนไม่สนใจสังคมสนใจแต่ผลประโยชน์ตัวเอง ครูก็คงเป็นอาชีพที่น่าเบื่อ แต่มันอยู่ที่อุดมการณ์ของเราว่าชีวิตทำงานเราทำงานเพื่ออะไร ชีวิตนี้ต้องการอะไร หรือถ้าทำงานในบริษัททั่วไป เราก็ทำงาน เราขาย เราฉลาด ทำไปก็ได้แค่นั้น

เราทุกคนทำงานจนได้ตำแหน่งสูง ทุกคนก็ยกย่องว่าเราเก่งเราดี พอเราเกษียณแล้วไม่กี่วันเขาลืมเราเสียแล้ว แต่ถ้าเป็นครูบางที่เด็กโตแล้วเป็นผู้ใหญ่แล้วยังระลึกถึงคุณครูที่ตนรักและเคารพนับถือตลอดมา อาตมาก็มีครูคนสองคน ทุกวันนี้ก็ยังซึ้งในบุญคุณหรือสิ่งที่ได้รับจากครูคนนั้น นี่ก็เป็นสิ่งที่ดีที่ว่านักธุรกิจคงไม่มีทางที่จะได้รู้จัก คงไม่มีลูกค้าหรือผู้บริโภคนี่ไหนที่นั่งซาบซึ้งในบุญคุณของเจ้าของสตาร์บัค เจ้าของไมโครซอฟท์ เท่าไหร่ ถึงจะประสบความสำเร็จสูงสุดแล้ว มันก็แค่นั้น ก็เป็นเรื่องเงินเรื่องทอง เรื่องแค่นี้แหละ

อาตมาถือว่าเศรษฐกิจมหัศจรรย์ก็เป็นแค่นั้นแหละ
มันเป็นเรื่องฟองน้ำ แต่ ถ้าเป็นครูแล้วทำให้เกิดสิ่งที่
ดีงามขึ้นมาในจิตใจของลูกศิษย์ในชีวิตของเขาแล้ว
ถึงจะวัดไม่ได้ ถึงจะมองไม่เห็น เป็นเรื่องนามธรรม
แต่มันเป็นบุญเป็นกุศลที่ล้ำค่า

๓๐

ถาม ถ้าในสังคมใดอาชีพครูไม่ได้รับการยกย่อง อาชีพครู
ไม่ได้รับการตอบแทนไม่ได้รับการดูแลความเป็นอยู่เท่าที่
ควร และคนส่วนหนึ่งที่เข้าไปอยู่ในอาชีพนี้ก็เป็นเหมือนกับ
กับว่าไปอยู่ในอาชีพอื่นไม่ได้ ไม่มีทางไป ก็เลยมาทางนี้
อันนี้มันสะท้อนทิวทัศน์อย่างไรบ้างครับ

ตอบ ก็สะท้อนว่าสังคมนั้นอยู่ในสภาพที่แย่แล้ว ไม่ใช่
เพียงแค่มองให้เกียรติต่ออาชีพครู แต่มองเหมือนกับว่า
เป็นทางเล็กลงสุดท้าย เมื่อไม่เก่งก็ไม่สามารถแข่งในเรื่อง
อื่น ซึ่งทำให้คนที่เป็นครูเองก็ไม่ได้เคารพในอาชีพของ
ตนเท่าไร แต่นอกเหนือจากนั้นแล้วการเปลี่ยนแปลงใน
ระบบการศึกษาที่ทำให้ระบบตลาดธุรกิจเข้ามาครอบงำ
จนกระทั่งผู้ปกครองก็มองโรงเรียนหรือมองครูว่าเป็นผู้ให้

บริการ ผู้ปกครองเป็นผู้บริโภค มุมมองเช่นนี้ยิ่งทำให้เกิดความเห็นห่างจากปฏิสัมพันธ์ที่ควรจะมีระหว่างผู้ปกครองและครู ซึ่งเป็นสภาพที่น่าเป็นห่วงอย่างยิ่งในสังคมไทย

๓๑

ถาม แล้วถ้าจะพลิกฟื้นตรงนี้ขึ้นมาให้มันดีขึ้น ควรจะเริ่มตรงไหนดีครับ

ตอบ ต้องเริ่มต้นจากจุดเล็กๆ เริ่มจากโลกส่วนตัวของเรา ก่อน โรงเรียนที่เรามีส่วนรับผิดชอบ แต่ว่าบางอย่างนี้ต้องยอมรับว่าถ้านโยบายของรัฐเปลี่ยนไปในทางที่ส่งเสริมระบบตลาดมากกว่าระบบการพัฒนาคนที่สมบูรณ์แล้ว มันก็จะยาก เราอาจจะแบ่งแยกว่าหน้าที่ของพระก็เป็นผู้ที่ให้หลักว่าเรื่องใดถูกต้องตรงตามคำสอนของพระพุทธเจ้า เรื่องใดไม่ตรง เรื่องใดเมื่อทำแล้วจะนำไปสู่ความเจริญ เรื่องใดทำแล้วจะนำไปสู่ความเสื่อมอย่างนี้ๆ พระสามารถเป็นผู้ให้ข้อมูล ให้ข้อคิด แต่เรื่องจะแก้ไขกฎหมายบ้านเมือง จะปรับปรุงอะไรในสังคมทั่วไป นั่นก็เป็นหน้าที่ของชาวพุทธฝ่ายฆราวาส คงต้องแบ่งกันแบบนั้น

ช่วยสโร ภิกขุ

ธรรม... เข้าวัดเจ้านาย